

Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrilometodějská teologická fakulta
Katedra křesťanské výchovy

KLASICKÁ HUDBA VE VÝUCE NÁBOŽENSTVÍ

Diplomová práce

**Studijní program
Učitelství náboženství pro základní školy**

Autor: BcA. Františka Nevrlá
Vedoucí práce: Mgr. Marcela Roubalová, PhD.

Olomouc 2025

„Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a za použití zdrojů uvedených níže v seznamu použitých zdrojů.“

V Brně dne 15. 4. 2025

Bca. Františka Nevrlá

PODĚKOVÁNÍ

Chtěla bych touto cestou poděkovat vedoucí práce paní Mgr. Marcele Roubalové, PhD. za vstřícnost a trpělivý přístup a také celé rodině za čas, kterým mi umožnili se práci věnovat.

ANOTACE

Cílem této diplomové práce je poukázat na možnosti využití klasické hudby ve výuce náboženství. Přiblížit vývoj jednotlivých etap hudebních dějin. Dále se práce zabývá rozlišením jednotlivých částí liturgického roku a změnou hudební praxe, která s ohledem na náplň jednotlivých částí nastává.

V práci se objevují vybrané formy klasické hudby, která se používá v běžné praxi při liturgii. Je zde uveden jejich vývoj a historie. Konkrétně je pak rozpracované každé konkrétní dílo, které danou formu reprezentuje.

V druhé části práce jsou uvedeny různé způsoby, jak s klasickou hudbou ve výuce pracovat. Zcela konkrétně jsou pak vypracované ukázkové hodiny, které využívají děl popsaných ve vyšších kapitolách práce.

Práce čerpá z odborné literatury, která se zabývá dějinami hudby, hudebními formami a také liturgickou praxí.

Klíčová slova: hudba, klasická hudba, liturgická hudba, dějiny hudby, výuka náboženství, ukázková hodina, poslech, práce s textem, hudba jako přestřelek k modlitbě.

ANOTATION

The aim of this thesis is to highlight the possibilities of using classical music in religious education. It aims to present the development of various stages of music history. Furthermore, the thesis addresses the differentiation of the individual parts of the liturgical year and the changes in musical practice that occur concerning the content of these parts.

The work features selected forms of classical music that are used in regular practice during the liturgy. It includes their development and history. Each specific piece that represents a particular form is examined in detail.

In the second part of the thesis, various methods of working with classical music in education are presented. Specifically, sample lessons that utilize the works described in the previous chapters are developed.

The thesis draws on specialized literature that deals with the history of music, musical forms, and liturgical practice.

Keywords: music, classical music, liturgical music, history of music, religious education, sample lesson, listening, text work, music as a backdrop for prayer.

Obsah

ÚVOD	7
1. Hudba	8
1.1. Vymezení pojmu	8
2. Liturgický rok v hudbě	14
2.1. Části liturgického roku.....	14
2.2. Rozdíly v provádění hudby v jednotlivých částech liturgického roku.....	15
3. Vybrané hudební formy.....	18
3.1. Skladby inspirované životy svatých – gregoriánský chorál	18
3.2. Mešní ordinárium a proprium.....	24
3.2.1. Popis hudební formy	24
3.3. Zádusní mše, requiem	26
3.4. Adventní písně.....	28
3.5. Žalmy	34
3.6. Stabat mater – kantáta.....	38
4. Práce s hudbou v hodinách náboženství	43
4.1. Hudba jako prostředek modlitby a rozjímání	43
4.1.1. Práce s textem.....	44
4.2. Dramatizace hudební ukázky	44
4.3. Výtvarné zpracování	45
4.4. Audiovizuální ukázky	45
4.5. Poslech živé hudby	45
5. Návrhy na výukové hodiny pro jednotlivé části liturgického roku	47
5.1. Skladby inspirované životy svatých – chorál Svatý Václave	47
5.2. Mešní ordinarium a proprium – Leoš Janáček: Glagolská mše.....	49
5.3. Zádusní mše, rekviem – Wolfgang Amadeus Mozart: Requiem.....	51
5.4. Adventní písně - Marta Kubišová, Bratři Ebenové: Adventní písně a koledy	53
5.5. Žalmy – Antonín Dvořák: Biblické písně	55
5.6. Stabat mater – Giovanni Battista Pergolesi: Stabat Mater	57
Závěr.....	60
Seznam použitých zdrojů	61
Seznam obrázků	63
Seznam ukázek.....	64
Seznam příloh	65

ÚVOD

Hudba provází lidské pokolení od jeho prvopočátku. Dává prostor nejen k zábavě, ale také k ponaučení, prohloubení citů, znalostí, ale i prohloubení víry. A právě využití klasické hudby ve výuce náboženství se tato práce věnuje.

V první části práce je kladený důraz na teoretické poznatky z oblasti dějin hudby. Je zde vymezen pojem hudba i další důležité pojmy jako umělečná a neumělečná hudba. Velmi stručně jsou shrnuty zásadní změny ve vývoji hudby v jejích jednotlivých dějinných obdobích.

K potřebám výuky náboženství má ze své podstaty sloužit hlavně hudba duchovní. V další kapitole se nacházejí rozpracované hudební formy, které se v oblasti klasické duchovní hudby objevují. Vždy je popsána forma jako celek a následuje prostor věnovaný jednomu konkrétnímu dílu. Tato kapitola má za snahu pokrýt skladby napříč dějinami. Začíná kapitolou o gregoriánském chorálu a prochází jak barokně zpracovanou sekvencí Stabat mater až po Janáčkovu Glagolskou mši, která je již plně považována za soudobou klasickou hudbu. Jak tato konkrétní díla využít, je obsahem druhé části práce. Nejprve se objevují různé možnosti, jak hudbu výuce náboženství využít.

Poslední kapitola práce se odkazuje na ty předchozí. Využívá vytyčených metod práce s hudbou ve výuce a již dříve popsaných konkrétních děl. Tato kapitola se zaměřuje na představení konkrétních vyučovacích hodin, které jsou sestavené s ohledem na zvolenou věkovou skupinu. Snaží se obsáhnout všechny části liturgického roku. Jsou zde hodiny, které lze použít v mezidobí. Sem patří hodina zaměřená na práci s žalmem, mešním ordinářiím či gregoriánským chorálem reflektujícím život světců. Je zde také vypracovaná hodina, která svým obsahem spadá do doby adventní a měla by žákům pomoci rozlišit, co je ještě advent a co už jsou události Vánoc. Pro dobu postní před velikonočními byla zvolena skladba, která reflektuje Ježíšovo utrpení z druhé strany. Konkrétně z pohledu jeho matky Marie.

1. Hudba

Hudba se vyvíjela již od počátku lidské civilizace. A její podoba a funkce se v průběhu věků měnila. I dnes provází člověka téměř na každém jeho kroku. S trochou nadsázky už od ranního probuzení navolenou melodií budíku, přes poslech rádia či oblíbených písní, až po nakupování v obchodech, kde má dokonce hudba podněcovat ke správné spotřebitelské volbě. Posluchači může kromě zábavy ale přinést také poučení, možnost zamyslet se nad různými otázkami života a dokonce je nápomocná modlitbě či meditaci. V následující kapitole je nastíněn vývoj hudby jejích funkcí tak, aby se s vytyčenými informacemi mohlo pokračovat v kapitolách dalších.

1.1. Vymezení pojmu

Při potřebě definovat hudbu jako takovou narážíme na problém s neexistencí definice. I na místech, jako jsou hudební encyklopedie, učebnice hudebních forem či hudební teorie ve smyslu harmonie a sklady, definice chybí. S největší pravděpodobností tato absence vyplývá s obtížností definice pojmu. Lze se dočíst o významu pojmu jakožto matematické posloupnosti. To ovšem o charakteru hudby nic nevypovídá. (Poledňák, 2006)

S takovýmto přemýšlením o hudbě přišel již v období před naším letopočtem Pýthagorás. Ten žil zhruba mezi lety 572 – 494 před Kristem. Základem jeho myšlení bylo číslo a poměry mezi jednotlivými čísly. Podle Pýthagora jsou právě správné poměry mezi délkou strun základním předpokladem pro vznik hudby. A ve chvíli, kdy je poměr strun správný a harmonický může člověk slyšet melodii. Pýthagorás svou teorii o správném poměru strun dopracoval do podoby, která vysvětluje vznik celého kosmu, který vydává tzv. hudbu sfér. Ta však není slyšitelná lidským sluchem, ale vnímána vnitřním smyslem pro číslo a harmonii. (Adamová, Dudák, Ventura, 2001)

1.1.1. Artificiální hudba

Při přidání doplňující informace jako například hudba artificiální, populární jazzová apod., bude hledání definic přesnější a úspěšnější. „Výraz „artificiální“ vykazuje zřejmou souvislost se slovem „ars“ ve smyslu umění. Má se jím vyjádřit, že tu jde o hudbu, která patří svými cíli a parametry do širšího komplexu uměleckých jevů, hudbu, která se vyvíjela ve víceméně souvislém vývojovém toku evropského umění jakožto cílevědomé profesionální tvorby spíše dílového (opusového) charakteru a stále rozvíjí tuto tradici. Vyjadřuje i to, že tato hudba je jakoby automaticky stavěna hodně vysoko na žebříčku hodnot; byla ostatně a stále

je hlavním předmětem muzikologického zkoumání.“ (Poledňák, str. 153, 2006)

Z této definice artificiální (rozšířenějšími pojmy vážné nebo klasické) hudby vyplývá, že takováto hudba si klade vyšší estetické cíle. Byla a je tvořena profesionálně, za účelem povznést posluchače. Mezi její další znaky patří pečlivá prokomponovanost, náročnost na interprety i posluchače. Tato hudba není jen záležitostí krátkého časového období, ale prochází celými dějinami lidstva. Vyvíjí se a jednotlivé epochy na sebe navazují a vzájemně se ovlivňují.

1.1.2. Hudba pravěku a období antiky

V tomto období byla hudba používána jako komunikační prostředek a jako prostředek k primitivním náboženským rituálům. Prvotní nástroje byly tvořeny z různých přírodních materiálů – dřevo, kamení, kosti. Neexistuje žádná dochovaná hudební památka.

V antice byla hudba využívána jak pro náboženské účely, tak pro zábavu. Ještě neexistoval notový zápis. Přesto se dochovala nejstarší hudební památka, kterou je Seikilova píseň. Jedná se o pohřební píseň zapsanou pomocí velkých a malých písmen na náhrobku bohatého muže Seikila. Jak již bylo zmíněno výše, hudbou se zabýval i filosof a matematik Pýthagorás. Z hudebních nástrojů se dochovaly zmínky například o vodních varhanách či citerách a loutnách. Ty se také objevují v různých pasážích Starého zákona. Například v knize Žalmů nebo v 1. knize Samuelově. „Kdykoli na Saula doléhal duch od Boha, Bral David citeru a hrál na ni. Saulovi to přinášelo úlevu a bylo mu dobře, zlý duch od něho odstupoval.“ (1S 16, 23)

Ukázka 1 Seikilova píseň

dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=KjHNEbVKIGk> [Cit. 30. 10. 2024]

1.1.3. Hudba středověku

V období středověku sloužila hudba především církevním účelům. Bohoslužebné zpěvy postupně dostávaly charakter gregoriánského chorálu. Ten byl zpíván hlavně učenými zpěváky z řad mnichů a žáků církevních škol. V tomto období také došlo ke vzniku a vývoji notace, což přispělo k dochování řady hudebních památek až do dnešní doby. Hlavním hudebním jazykem této doby byla latina.

S rozvojem liturgií v národních jazycích se pomalu začaly objevovat liturgické písně mimo gregoriánský chorál. Melodicky z něj ale vycházely. Tyto písně sloužily především k mimo liturgickým náboženským slavnostem a společenským událostem. Kromě písní vznikaly také

první náboženské hry. Mimo duchovní hudbu vznikaly také písně na světské texty. Nástrojová hudba nebyla v této době vůbec rozšířená. Hlavní slovo měla hudba vokální, po většinou bez doprovodu nástrojů.

Ukázka 2 Dřevo sě listiem odívá

dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=V3I9ocTc6_Y [Cit. 30. 10. 2024]

1.1.4. Renesanční hudba

Renesance je obecně považována za vrchol vokální hudby vůbec. Hudba stále sloužila hlavně potřebám církve. Vznikaly první hudební školy, zjednodušené skupiny skladatelů na určitém území s podobným stylem kompozice. Gregoriánský chorál se začal rozvíjet pomocí vícehlasu. Vznikala tak řada mší, sekvencí, motet a dalších vokálních skladeb. Hlavním principem kompozice byla v období renesance polyfonie. Vokální hudba dosáhla svého maxima. Z tohoto období se již dochovala velká řada skladeb. Z nich lze vyčíst o velikosti a rozsáhlosti sborového aparátu, pro který skladatelé psali. Jsou známé více sborové kompozice, které čítají i 16 a více zpěvných hlasů.

Nástrojová a světská hudba v tomto období zaznamenala vývoj. Nikoli však takový, aby se stala převažující složkou. Nástroje byly postupně přidávány do vokálních kompozic, kde nahrazovaly nebo dublovaly pěvecké party. Mezi skladatele tohoto období patří například Orlando di Laso, Giovanni Pierluigi da Palestrina, Iacob Händl, Hans Leo Hassler nebo Jacobus Handl Gallus.

Ukázka 3 Orlando di Laso: Echo

dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=-foB75466zY> [Cit. 30. 10. 2024]

1.1.5. Baroko

Období baroka je charakteristické pro rozvoj instrumentální hudby. Hudební nástroje jako varhany a housle prošly velkým vývojem a stály na popředí před všemi ostatními nástroji. Hudba stále sloužila církevním účelům, ale došlo k velkému rozvoji hudby světské. V baroku vznikla jako opera, tak její duchovní obdoby oratorium, kantáta a pašije. Z čistě nástrojových forem se v baroku objevují sonáty, fugy, toccaty, preludia nebo koncerty v nejčastější podobě concerto grosso.

Výrazově se barokní hudba oproti renesanční hudbě velmi odlišuje. Zpěváci inklinují k interpretačním afektům, které pomáhají vyjadřovat do té doby v hudbě nereflektované

emoce. Díky rozvoji nástrojů se zvětšuje orchestrální aparát do megalomanských rozměrů. Vizuální efekty – kostýmy a výprava při uvádění oper byly v tomto období také velmi pompézní. Mezi vrcholné představitele baroka patří jména jako Johann Sebastian Bach, George Friedrich Händel, George Phillipe Telemann nebo Antonio Vivladi.

Ukázka 4 J. S. Bach: Magnificat – Suscepit Israel

dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=XSSUZrYEGDM> [Cit. 30. 10. 2024]

1.1.6. Klasicismus

Klasicismu a klasicistním skladatelům vděčí dějiny hudby za ukotvení stěžejních hudebních forem. Hlavní formou klasicismu byla sonátová forma, ze které se následně vyvinula symfonie jako taková.

Období klasicismu znamenalo pro skladatele velkou změnu. Hudba se stala formou obživy do té míry, že skladatel posunul z role zaměstnance najaté šlechtou či církví do pozice podnikatele. To znamenalo změnu i pro obecnost. Hudbu slyšel ten, kdo si za ni zaplatil. V období klasicismu tedy dochází k rozvoji koncertní míst. V tomto období vzniká jak hudba světská, tak hudba duchovní.

Jako příklad klasicistních skladatelů je možné uvést Wolfganga Amadea Mozarta, Ludwiga van Beethovena, Josepha Haydna. Z českých skladatelů například Jakuba Jana Rybu nebo Josefa Václava Myslivečka.

Ukázka 5 W. A. Mozart: Ave verum corpus

dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=pscsAvGjQIO> [Cit. 30. 10. 2024]

1.1.7. Romantismus

Romantismus je ve všech složkách umění charakteristický svým návratem k národním kořenům. V tomto období probíhala ve většině států tzv. národní obrození. Do popředí zájmu se dostávaly pohádky a národní pověsti. U evropských skladatelů se také objevovala fascinace orientem.

Co do hudebního vývoje se v romantismu objevilo opět něco nového. Tím novým prvkem byla hudba programní. Hudba, která má vyprávět příběh. Typickým příkladem takové hudby je skladba českého skladatele Bedřicha Smetany Vltava z cyklu Má vlast. Ve skladbě jsou jasně definované úseky, které ukazují nejprve obraz pramene Vltavy. Poté rozšíření jejího toku v lese, kde se objevují myslivci na honu. Vltava přitéká do vesnice, kde se na jejím břehu

slaví svatba. Opět se ztrácí v lese. Zde u její klidné noční hladiny pobývají okouzující víly. Dramatická část vyjadřuje průtok oblasti tzn. Svatojánských proudů. A ke konci skladby Vltava přitéká do Prahy a za Vyšehradem mizí v dálí. Takovýto způsob kompozice byl ještě v klasicismu nemyslitelný. Vznikají jak díla duchovní, tak díla světská.

Ze světových autorů můžeme uvést například Hectora Berlióza, představitele ruské školy s názvem Mocná hrstka (Modest Petrovič Musorgskij nebo Alexandr Porfirijevič Borodin), Carla Maria Webera, Franze Schuberta či Richarda Wagnera, který se stal nechvalně proslulý díky své oblíbenosti u Adolfa Hitlera. Mezi české představitele patří Bedřich Smetana a Antonín Dvořák.

Ukázka 6 Antonín Dvořák: Requiem

dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=ZqoXSbSn8OA> [Cit. 30. 10. 2024]

1.1.8. Hudba 20. a 21. století

Charakterizovat v krátkosti hudbu 20. a 21. století není snadný úkol. První skladatelé ještě hojně vycházeli z tradice romantismu. Avšak záhy se začaly kompoziční techniky měnit a stávat modernějšími. V tomto období nalezneme celou řadu různých stylů jako například impresionismus, neofolklorismus, mikrotonalitu a další.

Vývoj hudby byl v tomto období silně ovlivněn vývojem společenským a mocenským. Nacházíme nespočet děl reflektujících dění první i druhé světové války. Známa jsou také díla skladatelů, kteří si prošli koncentračními tábory, např. Olivier Messiaen a jeho Kvartet ke konci času.

Skladatelé se pouští do doté doby neobvyklých nástrojových kombinací. Vznikají nové nástroje jako například čtvrttónový klavír českého skladatele Aloise Háby. Další nástroje jsou ovlivněné technickými vymoženostmi jako například čistě elektronický nástroj tereimin. Kromě vývoje nástrojů se v hudbě objevují do té doby nepoužívané akordy, disonance i tempové změny.

Toto hudební období, které je označováno za hudbu soudobou, je právě tím obdobím, které je posluchačsky nejnáročnější. Spolu s vývojem umělé hudby se vyvíjí i hudba neartifická (její základ položili černošští otroci v oblasti USA), která je posluchačsky líbivější a příznivější.

Je těžké vybrat jen některé ze skladatelů tohoto období. Za zmínku stojí například Maurice Duruflé, Francis Poulence, již zmiňovaný Olivier Messiaen, Kunste Nystedta nebo stále žijícího bývalé člena papežské rady Arvo Pärta. Z českých autorů uveďme Leoše Janáčka, Bohuslava Martinů, Ilju Hurníka nebo Petra Ebena.

Ukázka 7 Kunst Nystedt: O crux

dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=YyrsHqSOaAc> [Cit. 30. 10. 2024]

2. Liturgický rok v hudbě

„Liturgická hudba není vázaná na určitý hudební nástroj nebo hudební styl, ale úzce souvisí s liturgickým děním, takže pomáhá objevit plný význam obřadů, ze kterých sama získává hodnotu. Je tedy integrální a nezbytnou součástí liturgie.“

(Česká biskupská konference, 2015)

Aby mohla být hudba ve výuce náboženství dobře využita s ohledem na liturgický rok, je potřeba si vymezit jednotlivé části liturgického roku a změny, které využití hudby provází.

2.1. Části liturgického roku

Před vymezením odlišností použití hudby v liturgii je potřeba uvést, jaké části liturgický rok má. Z podstaty jednotlivých částí se následně odvíjí i charakter hudby, která se při bohoslužbách provozuje. Následující kapitoly nejvíce čerpají z publikace *Příručka pro varhaníky*, kterou v roce 1999 vydali Karel Cikrle a Jiří Sehnal. Tato příručka poskytuje dobrý orientační základ pro varhaníky méně zkušené, nebo ty, kteří svou službu nevykonávají dlouho. Kromě této publikace vydala Česká biskupská konference v roce 2015 *Směrnice čbk pro používání liturgické hudby při bohoslužbách, zvláště ve vztahu k mládeži*.

2.1.1. Začátek liturgického roku, advent a Vánoce

Liturgický rok není shodný s tím běžným kalendářním rokem. Začíná vždy první nedělí adventní, což je čtvrtá neděle před 25. prosincem příslušného roku. Málo známou informací je fakt, že doba adventní má dvě různé části. Do 16. prosince je doba adventní brána jako příprava na příchod Ježíše Krista. Od 17. prosince dál se věřící soustředí na oslavu narození Ježíše v Betlémě.

Svátek narození Páně, tedy první hod vánoční, připadá kalendářně na předvečer 25. prosince. Tím začíná doba vánoční. Následuje druhý svátek vánoční jako připomínka první křesťanského mučedníka sv. Štěpána. Dalším milníkem je datum 6. ledna, na které připadá svátek Zjevení Páně. V běžném kalendáři je tento den uveden jako Tři králové. Doba vánoční oficiálně končí další nedělí po tomto svátku, kdy se slaví Křest Páně. Dřívějším pozůstatkem je svátek připadající na 2. února, kdy slavíme uvedení Páně do chrámu, lidově Hromnice.

2.1.2. Liturgické mezidobí a Velikonoce

První období mezidobí začíná po konci doby vánoční a trvá 4–9 týdnů. Toto období je proměnlivé, protože termín Velikonoc se řídí lunárním kalendářem a připadají na neděli následující po prvním jarním úplňku. 40 dní (bez neděl) před tímto datem začíná doba postní. Věřící do ní vstupují popeleční středou.

Poslední týden postní doby začíná Květnou nedělí, která startuje rekapitulaci událostí před, v průběhu a okamžitě po ukřižování Krista. Čtvrtek následujícího týdne je označován jako Zelený čtvrtek. Liturgie, která připomíná poslední večeři Páně, začíná v tento den v podvečer. Nekončí. Trvá až do sobotní vigilie Zmrtvýchvstání Páně. Těmto dnům se souhrnně říká Velikonoční Triduum.

Velikonoční doba trvá déle než doba vánoční. Velikonočním oktáv trvá do 2. neděle velikonoční a je oslavou Kristova vzkříšení. I po tomto dni pokračuje doba velikonoční a to až do letnic. Na 40tý den po Zmrtvýchvstání Páně připadá slavnost Nanebevstoupení Páně. Následuje svatodušní nověna. A 50tý den po Zmrtvýchvstání Páně probíhá svátek Seslání Ducha svatého. Tím definitivně končí doba velikonoční.

2.1.3. Liturgické mezidobí a konec liturgického roku

V tomto období se v křesťanské liturgii slaví slavnosti Nejsvětější Trojice, slavnost Těla a Krve Páně a slavnost Nejsvětějšího srdce Páně. Celý liturgický rok končí poslední nedělí před první nedělí adventní, na kterou připadá slavnost Ježíše Krista Krále.

2.2. Rozdíly v provádění hudby v jednotlivých částech liturgického roku

Při znalosti jednotlivých částí liturgického roku je také dobré znát pravidla, kterými se provozování hudby v liturgii řídí. Znalost těchto pravidel může pomoci vyučujícímu k tomu, aby zvolil správnou hudební ukázkou pro tu část roku, ve které se s žáky zrovna nachází. Pomůže mu to vyhnout se chybným výběrům, kdy by chtěl například zařadit písně obsahující Hosana či Aleluja v době postní.

2.2.1. Doba adventní

Pro dobu adventní jsou specifické dva antifonní zpěvy. První je antifona Ejhle, Hospodin přijde. Ta má svůj původ v nešporách 1. neděle adventní. Na ni navazuje druhá antifona Rorate coeli desuper (v českém překladu Rosu dejte nebesa shůry).

V tomto období se vynechává část mešní ordinária Sláva na výskotech Bohu. A to hlavně z důvodu radostného a hlasitého charakteru zpěvu, který svým způsobem narušuje tichost a umírněnost adventních bohoslužeb.

Přesto, že je na poli marketingu a obchodu doba adventu už v podstatě Vánocemi a to se vším, co k nim patří – výzdoba, minimální zdrženlivost ve spotřebě, hudba, autoři varhanické příručky Cikrle a Sehnal na varhaníky apelují, aby se produkci koled v době adventní zdrželi.

2.2.2. Doba vánoční

V době vánoční se do liturgie navrácí zpěv Sláva na výskotech Bohu. Přibývají písně typické pro tuto dobu. Těmi jsou koledy. Doporučenou koledou pro konec liturgie po celou dobu vánoční je Narodil se Kristus Pán.

Zajímavé jsou další podněty, které Cikrle se Sehnalem nabízejí. Doporučují zůstat po některé nedělní bohoslužbě v kostele déle a po skončení mše přehrát více koled za sebou, aby tak měli věřící příležitost si dostatečně zazpívat. Zároveň vybízí výměně sborů mezi farnostmi, aby se podpořil slavnostní charakter tohoto období.

2.2.3. Doba postní

Doba postní svým charakterem vybízí ke kajícínosti a přípravě na Ježíšovo utrpení a následné Zmrtvýchvstání. To odráží i charakter hudby, která se v tomto období při bohoslužbách hraje. Po celou dobu postní se striktně vynechává jakékoli Aleluja. Jde totiž o velikonoční zpěv. Nepoužívá se ani jako odpověď responsoriálního žalmu ani jako antifona před čtením evangelia.

Speciálním hudebním útvarem, který se v postní době před Velikonocemi objevuje, jsou pašije. Jejich chorálních podob se na našem území dochovalo několik. Nejčastěji se však provádějí ty podle chorálního nápěvu v úpravě p. Františka Holíka, které byly vydány v lekcionáři v roce 1997 v Brně.

2.2.4. Triduum a doba velikonoční

Liturgická hudba se mění spolu s vrcholem doby postní. Toto nastává již na květnou neděli, která připomíná Ježíšův příjezd do Jeruzaléma. Při této bohoslužbě by měly být přednášeny pašije (viz výše). Při liturgii se objevuje řada odpovědí, nejen na responsoriální žalmy, které jsou rozdílné oproti celému zbytku liturgického roku. Cikrle a Sehnal apelují na sbory

a jejich vedení (většinou se jedná o stejnou osobu, která vykonává funkci varhaníka), aby všechny odpovědi dobře znali.

V období tridua se stále dodržuje stará tradice, kdy po zpěvu Sláva na výsostech Bohu, který je vložený do liturgie Zeleného čtvrtka, se až do slavnosti vzkříšení odmlčí jak varhany, tak zvony. Tato tradice klade vyšší nárok na zpěváky, kteří triduum svým zpěvem doprovázejí. Společné písně z kancionálu se zpívají bez doprovodu varhan. Aby byl zpěv dostatečně nosný, je potřeba většího zapojení sborových zpěváků. I další skladby zpívané v těchto dnech se musí obejít bez doprovodu varhan.

Při pobožnosti na Velký pátek je vše poněkud jinak. Nezpívá se při vstupu. Po pašijích a před uctíváním Svatého kříže probíhá stupňovaný zpěv na text „Hle kříž, na kterém umřel Spasitel světa. Klaníme se ti, Pane Ježíši Kriste a děkujeme Ti.“. Celé obřady opět končí v tichosti.

Bílá sobota je svým průběhem také specifická. Objevuje se chvalozpěv *Exultet*. Následuje až sedm čtení ze Starého a Nového zákona. Po nich vždy následuje příslušný responsoriální žalm. Po té následuje na postní dobu vynechávaný chvalozpěv Sláva na výsostech Bohu. Zahajují jej varhany, které by měly zaznít ve své plné síle, společně se zvoněním na zvony v kostele. V neděli na Boží hod velikonoční se před evangeliem objevuje sekvence Velikonoční oběti. Cikrle a Sehnal ji doporučují zpívat podle verze od Josefa Olejníka.

2.2.5. Liturgické mezidobí

Liturgické mezidobí je prostorem pro téměř jakoukoli duchovní hudbu. Pro toto období nejsou psaná závazná pravidla jako třeba pro dobu postní. Jsou pochopitelně písně, které se hodí pro určitý svátek či slavnost. V květnu, který je obecně měsícem zasvěceným Panně Marii převažují mariánské písně apod.

3. Vybrané hudební formy

V následující kapitole jsou vybrány různé hudební formy, které reprezentují jednotlivá období v dějinách hudby. U každé hudební formy je uveden její popis a vývoj. Zmíněna jsou zajímavá a známá díla reprezentující tuto formu. V závěru každé kapitoly je následně více popsán jedno konkrétní dílo. Toto dílo se následně objeví v praktických kapitolách, kde je pro tuto skladbu vytvořená ukázková hodina.

3.1. Skladby inspirované životy svatých – gregoriánský chorál

Gregoriánský chorál reprezentuje nejstarší složku církevní hudby. Ač se to může zdát podivné, v současné liturgii se objevuje stále ve formě sekvencí, zpívaných odpovědí apod. V kapitole je ve stručnosti popsán vývoj chorálu, jeho vyžití a jeden z nejstarších chorálních zpěvů z našeho území – píseň Svatý Václave. Na ten je následně vypracovaná ukázková hodina. Tu je možné použít v rámci liturgického roku nejlépe v některé části mezidobí. Přímou se nabízí první část školního roku (podzim), do které spadá svátek sv. Václava.

3.1.1. Popis hudební formy

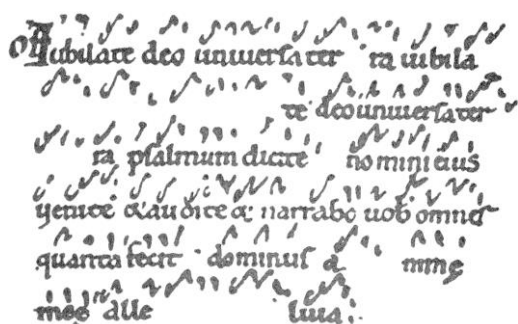
V období 4. – 5. století po Kristu zaznamenalo křesťanství vzestup ve více ohledech. Nejen že bylo nejsilnější sjednocující silou v Evropě, ale bylo také prostředím, kde se nejvíce rozvíjela kultura. V oblasti hudby šlo především o bohoslužebný zpěv. V první fázi se jednalo o rozvoj psalmodie. Psalmodie je zpěvem žalmů, který pocházel z tradice judaismu. Žalmy se prováděly jak antifonickým způsobem, tak responsoriálně. V období 7. – 9. století došlo k největšímu rozmachu křesťanského bohoslužebného zpěvu. Stal se nejvýznamnějším druhem hudby v celé Evropě. Po 10. století, s nástupem renesance, se toto privilegium ztrácí. Nastupuje jiný druh složitější kompozice, do popředí se také dostává světská hudba. (Šafařík, 2002)

Chorál, tzn. bohoslužebný zpěv, se začal jako gregoriánský chorál označovat kolem roku 600, kdy papež Řehoř (latinsky Gregor) provedl reformu duchovní hudby a jejího používání v liturgii. Vždy se jednalo o prozaický latinský text v jednohlasém provedení. Postupně se uplatňoval v různých druzích církevní hudby. (Zenkl, 2006)

Vývoj chorálu, jeho provedení a rozvoje souvisel hlavně s rozvojem písma a notového zápisu. V období antiky docházelo občas k notovému zápisu pomocí písmen abecedy, případně různých znaků. Tento zápis se ovšem od našeho současného notového zápisu lišil úplně.

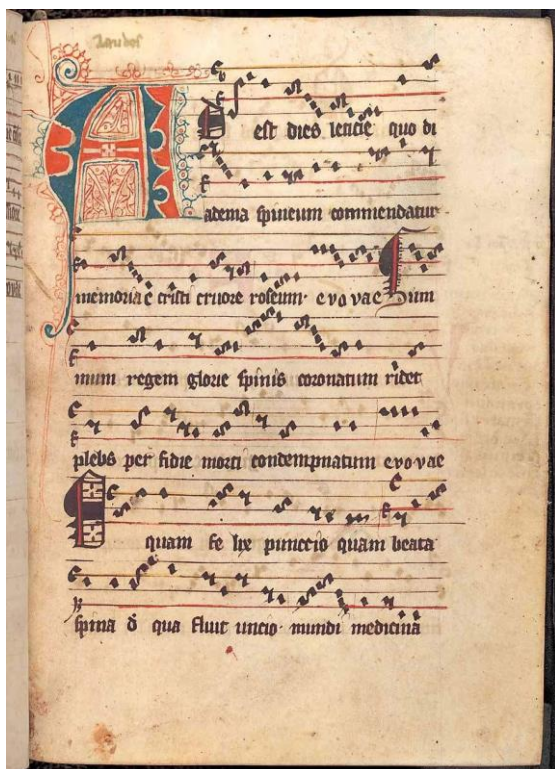
V oblasti Evropy byla snaha noty zaznamenávat. Do doby, než se tak stalo, museli všichni zpěváci umět nazpaměť jak text chorálu, tak jeho melodickou linku.

Prvním typem nejstarší notace je notace neumatická, která na první pohled může připomínat rozsypaný čaj. Pro zápis v neumatické notaci se používaly znaky teček a čárek. Tím se dal vyjádřit přibližný pohyb melodie, případně se dala naznačit délka noty. Vše ale záviselo na hlavním předzpěvákovi, kantorovi, který pohybem své ruky vedl ostatní zpěváky. (Šafařík, 2002)

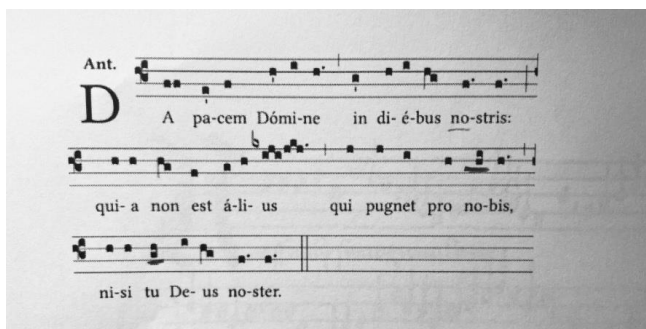
Obrázek 1 - Ukázka neumatické notace

Dalším stupněm vývoje notace byla tzv. notace chorální. V ní se již objevila notová osnova, nikoliv však pěti linková, jako známe dnes. Osnova měla pouze čtyři linky. Výšku tónu určoval některý z klíčů či vyznačení některé linky barevně. Linka f se vyznačovala červeně, linka pro noty c žlutě.

Obrázek 2 - Ukázka chorální notace s vyznačenou linkou C

Posledním stupněm, který se nejvíce blíží soudobému zápisu not, byla notace mensurální. Od 12. století se znakům pro noty začal dávat hranatý tvar. Bylo potřeba notám dát takový tvar, aby mohly být zapsány do notové osnovy a aby vyjadřovaly určitou délku. Vznikla tedy notace mensurální.

Obrázek 3 - Mensurální notace zapsaná počítačem

Ukázka 8 Da Pacem Domine - ukázka chorálu z obrázku 3

dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=LNXXCMgjRxJ4> [Cit. 30. 10. 2024]

Samotný gregoriánský chorál, vývoj jeho notace a hlavně staré církevní módy (iónský, dórský, frygický, lydický, mixolydický, aiolský a lokrický) zavdaly vzniku veškeré další hudby, která se označuje pojmem artificiální. Z již zmiňovaných módu ale čerpaly i rockové a punkové skupiny od 60. let 20. století. Například píseň skupiny Beatles Norwegian wood

by nikdy nezněla tak, jak zní, kdyby v ní nebyl použitý mixolydický modus.

Ukázka 9 - The Beatles: Norwegain wood

dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=B_RQv7OMJFI [Cit. 30. 10. 2024]

Zajímavostí u gregoriánského chorálu je jeho rytmus. Jak uvádí Miroslav Venhoda ve své knize Úvod do studia gregoriánského chorálu, je rytmus chorálu spíše volný. Vždy s důrazem na text. Důležitá je u něj první doba neboli impulz. Takové pobídnutí k vykročení. Mimo to se v rytmu gregoriánského chorálu odráží tlukot lidského srdce. (Venhoda, 1946)

3.1.2. Nejznámější díla

Hudebních památek z doby gregoriánského chorál se dochovalo poměrně velké množství. Například výše uvedená modlitba za mír Da pacem Domine. Dochovala se celá řada žalmů či sekvencí. Také duchovní písně psané v národních jazycích psané chorálním způsobem jako např. chorál Svatý Václave.

Mnoho chorálních melodií se také stalo inspirací dalším skladatelům. Jedním z příkladů mohou být Čtyři moteta Maurice Duruflého. Konkrétně Uba caritas et amor, Tu es Petrus, Tuta pulchra est a Tantum ergo sacramentum. Duruflé všechna moteta napsal právě na chorální motivy původních sekvencí. Samotnou sekvenci pak přiložil na začátek notového zápisu každé ze čtyř částí.

I. Ubi caritas
pour 4 voix mixtes
(Deux chœurs d'altos alternés)

Andante sostenuto (♩ = 66)

SOPRANOS
(Div. 1er Chœur d'Altos)

ALTOS
U . bi cá . ri . tas et á . mor, — Dé . us i . bi

TÉNORS
(Div. 2es Basses)

BASSES
U . bi cá . ri . tas et á . mor, — Dé . us i . bi

Obrázek 4 - M. Duruflé: Ubi caritas - notový zápis se záznamem chorálu

Ukázka 10 - M. Duruflé: Ubi caritas

dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=l1BTWCpEFRQ> [Cit. 30. 10. 2024]

Z chorálu vycházela a stále vychází řada dalších skladatelů. V dalších kapitolách to bude patrné například u kompozic mešních ordinárií, zádušních mší, žalmů apod. Jako příklad lze uvést díla Johana Sebastiana Bacha, Wolfganga Amadea Mozarta, Ludvika van Beethovena, Antonína Dvořáka, Camila Saint-Seanse, Františka Fialy a dalších.

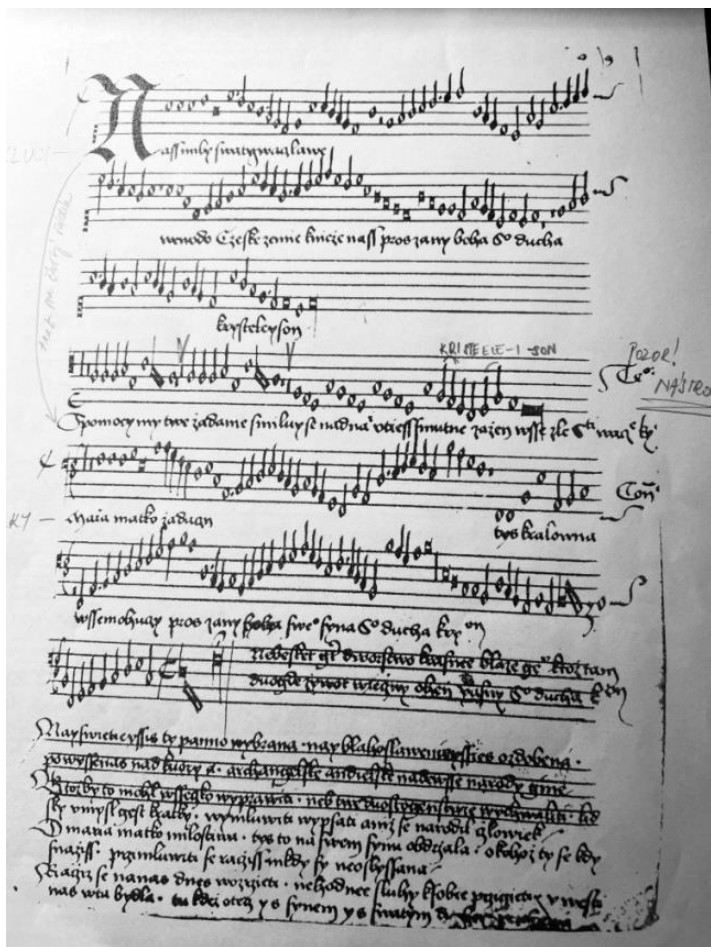
3.1.3. Svatý Václave

Nejstarší dochovaný zápis chorálu Svatý Václave, vévodo české země je v kronice Beneše Krabice z Weitmile z roku 1368. Jsou zde uvedené tři sloky. Ovšem dle jazykové stavby a útržku textu „utěš smutné, zažeň vše zlé“, se někteří muzikologové a vědci domnívají, že chorál může být ještě minimálně o něco starší a jeho původ může sahát až do 13. století. Do doby braniborské nadvlády nad českými zeměmi. (České Radio, 2024) Nejdelší verze chorálu pochází z roku 1480, která lze najít v tzv. litoměřickém sborníku. Zde se dochovalo devět slok. (Obrázková, 1994)

Samotný chorál si postupem dějin prošel různými obměnami. Chorál se hojně užíval v době pobělohorské. Na přelomu 18. a 19. století se dokonce již výše zmiňovaná část „utěš smutné, zažeň vše zlé“ nahradila textem „zažeň Němce, cizozemce“. Chorál zněl při významných událostech, dokonce na pohřbu prezidenta T. G. Masaryka. V určitém období byly náznaky, aby se chorál stal českou hymnou. (České Radio, 2024)

Chorál se dochoval ve dvou melodiích. V gotické, která je dnes parafrázovaná v Kancionálu a běžně používaná při liturgii (především na svátek sv. Václava). Druhou variantou je renesanční verze chorálu, kde došlo k drobné úpravě slov. Chorál začíná textem „Náš milý svatý Václave“. K hlavní melodii chorálu byly také doplněny další hlasy pro dechové nástroje (většinou flétna či trombon).

Svatováclavský chorál lze také vypožorovat u řady českých skladatelů. Například Josef Suk, žák a zeť Antonína Dvořáka, složil Meditaci na svatováclavský chorál.

Obrázek 5 - Notový záznam renesanční podoby chorálu Náš milý svatý Václave

Ukázka 11 - chorál Náš milý svatý Václave v renesanční podobě

dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=J5NcbSJ1BFI> [Cit. 30. 10. 2024]

830B - Svatý Václave

1. Sva - tý Vá - cla - ve, vé - vo - do čes - ké ze - mě, kní - že nás, pros za nás Bo - ha, sva - té - ho Du - cha! Kris - te, e - lei - son. 2. Ty jsi dě - dic čes - ké ze - mě, roz - po - meň se na své plé - mě, ne - dej za - hy - nou - ti nám ni bu - dou - cím, sva - tý Vá - cla - ve! Kris - te, e - lei - son. 3. Po - mo - ci my tvé ža - dá - me, smí - luj se nad ná - mi, u - těš smut - né, za - žeň vše zlé, sva - tý Vá - cla - ve! Kris - te, e - lei - son.	4. Ne - bo - ké jest dvor - stvo krá - sné, bla - ze to mu, kdo tam do - jde, v ži - vot věč - ný, o - heň jas - ný sva - té - ho Du - cha. Kris - te, e - lei - son. 5. Ma - ri - a, Mat - ko ža - dou - ci, tys Krá - lov - na vše - mo - hou - ci, pro siž za nás, za křes - ta - ny, svě - ho Šy - na, Hos - po - di - na! Kris - te, e - lei - son. 6. An - dě - lé sva - tí, ne - beš - tí, rač - te nás k so - bě při - věs - ti, tam, kde chvá - la ne pře - stá - vá věč - né - ho Bo - ha. Kris - te, e - lei - son.	7. Všich - ni sva - tí, za nás pro - se - te, za - hy - nou - ti nám ne - dej - te, sva - tý Vi - te, sva - tý Nor - ber - te, sva - tý Zik - mun - de, sva - tý Pro - ko - pe, sva - tý Voj - tě - še, sva - tý Je - ne - po - mu - cký, sva - tá Lu - dmí - lo, sva - tá Anež - ko, sva - tý Vá - cla - ve! Kris - te, e - lei - son. 8. Bo - hu Ot - ci chvá - lu vzdej - me, sva - tým kří - žem se žeh - nej - me: Ve jmé - nu Ot - ce i Sy - na je - ho i Du - cha sva - té - ho. Kris - te, e - lei - son.
--	---	---

Obrázek 6 - Současný záznam chorálu Svatý Václave z Kancionálu

Ukázka 12 - chorál Svatý Václave v současné podobě

dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=RXkndqfOUbA> [Cit. 28. 10. 2024]

3.2. Mešní ordinárium a proprium

Mešní ordinárium je běžnou součástí bohoslužby v katolické církvi už jejího počátku. Je to něco pravidelného, neměnného až rutinního. Proto je vhodné se s žáky zastavit právě nad významem slov, která používají při mši svaté. Jako příklad je zde zvolená Glagolská mše od Leoše Janáčka. Nabízí totiž krásné mezioborové propojení jak s hudební výchovou, tak s českým jazykem. Možná výuka je popsána v praktické kapitole. Hodinu zaměřenou na mešní ordinárium je možné využít v průběhu celého liturgického roku.

3.2.1. Popis hudební formy

Mše, latinsky missa, je nejstarší bohoslužebnou formou katolické církve. Z pohledu hudebního je také jednou z nejstarších hudebních forem. V období mezi 3. – 4. stoletím po Kristu začala z improvizovaných forem bohoslužby vznikat forma ustálená. Nejprve písemná, později i hudební. V závislosti potřeb jednotlivých částí liturgického roku se vytvořily dvě části – mešní ordinárium a mešní proprium. (Fukač, Vysloužil, Macek, 1997)

Ordinárium vychází z latinského slova ordo, což znamená řád. Jedná se tedy o něco, co je při bohoslužbě neměnné. Skládá se ze šesti částí – Kyrie (Pane, smiluj se), Gloria (Sláva na výsostech Bohu), Credo (Věřím v jednoho Boha), Sanctus (Svatý, svatý), Benedictus (Požehnaný, jenž přichází), Agnus Dei (Beránku Boží). (Jirák, 1985)

Provádění mešního ordinária odviselo zvyklostí dané doby. Původně se texty prováděly chorálně zpěváky bez účasti věřících. Později se do chorálu přidávala celá obec věřících. S rozvojem vícehlasé kompozice a zapojením nástrojů se kromě mešního ordinária vhodného ke zpěvu věřících objevují i díla určená pro sbor, orchestr, varhany, sólisty. Některá díla jsou dokonce komponována za účelem koncertního nikoli mešního provedení.

Z dnešní praxe provádění mešního ordinária při běžných bohoslužbách je zřejmé, že se texty jednotlivých částí ordinária zpívají dle dobře známých melodií zanesených v Kancionálu. Nejčastěji to jsou ordinária od skladatelů Josefa Olejníka, Karla Brízy, Petra Ebena nebo Zdeňka Pololánika, které lze najít od čísla 502 a dále. V takovémto případě je struktura zpěvu zaznačena v notovém zápisu. Nad jednotlivými částmi textu jsou velkými písmeny K, S, L a V označeni jednotlivci/skupiny, kteří danou část textu zpívají (viz Obrázek 1). K označuje kněze, který předzpívává začátek Gloria a Credo. S je označením pro scholu, případně pro varhaníka. L je označením pro lid. A V vyznačuje pasáže, které zpívají všichni shromáždění věřící.

Obrázek 7 - Záznam ordinária P. Ebena (504) s rozdělením veršů mezi jednotlivé skupiny

Proprium, z latinského proprius, což znamená náležející někomu, je opakem ordinária. Jsou to části, které se v průběhu církevního roku v bohoslužbě mění, jsou nestálé. Patří sem části jako Introitus, Graduale, Tractus, Versus Alleluitictus, Offertorium, Communio a další zpěvy čtení či modlitby. Všechny tyto zpěvy opět vycházejí z jejich původní podoby v gregoriánském chorálu.

3.2.2. Nejznámější díla a jejich skladatelé

Jak již bylo napsáno výše, mše byly z počátku komponovány na základě gregoriánského chorálu. Známy je například motiv missy de angleis (andělské mše), který je citovaný i soudobými autory v jejich skladbách, např. František Fiala a jeho Missa de angelis pro dívčí sbor. (Fiala, 2021).

Z nejstarších vícehlasých mší je potřeba uvést skladatele z období renesance Guillaumea Machauta a jeho Messe de Notre-Dame, která vznikla v období 14. století. Až do doby baroka bylo ordinárium komponováno motetovým stylem s občasným doprovodem varhan. Až v období baroka docházelo k rozvoji většího instrumentálního doprovodu. Například Hohe Messe (Velká mše h moll) od Johana Sebastiana Bacha. (Jiráček, 1985)

U většiny skladatelů, kteří se věnovali kompozici duchovní hudby, nějakou podobu zhudebnění mešního ordinária nalezneme. Z těch nejznámější to například jsou Korunovační mše Wolfganga Amadea Mozarta, Česká mše vánoční Jana Jakuba Ryby, Missa solemnis in D dur Ludviga van Beethovena. Ze soudobějších skladatelů to jsou díla Arvo Parta a jeho Berlínská mše nebo Missa festiva Johna Leavitta.

3.2.3. Leoš Janáček: Glagolská mše

Jak již bylo naznačeno v předchozí kapitole, v pozdějších epochách byla některá mešní ordinária komponována ne za účelem mešního provedení, ale hlavně ke koncertnímu využití. Takovýmto příkladem je Glagolská mše Leoše Janáčka.

Toto dílo Janáček napsal v období srpna až října roku 1926. Následně dílo v prosinci roku 1927 revidoval a v tom samém měsíci proběhla premiéra. Glagolská mše není zkomponovaná na český ani na latinský text. Janáček si pro toto dílo zvolil text staroslověnský. Zřejmě byl velmi ovlivněn svým studiem v augustiniánské fundaci na Starém Brně a následně také tím, že v roce 1920 byla staroslověnština opět povolena při užívání během liturgií. Staroslověnský text tehdy Janáček získal od P. Josefa Martínka, který působil právě v augustiniánské fundaci, a vlastnil dva výtisky staroslověnského textu. (Zahrádka, 2010)

Glagolská mše je kompozicí pro sbor, sopránové, altové, tenorové a basové sólo, hojně obsazený orchestr a varhany, které krom doprovodné funkce mají také sólový charakter. S ohledem na náročné nástrojové obsazení a na typ kompozice tato mše není určená ani vhodná k provádění při bohoslužbách.

3.3. Zádušní mše, requiem

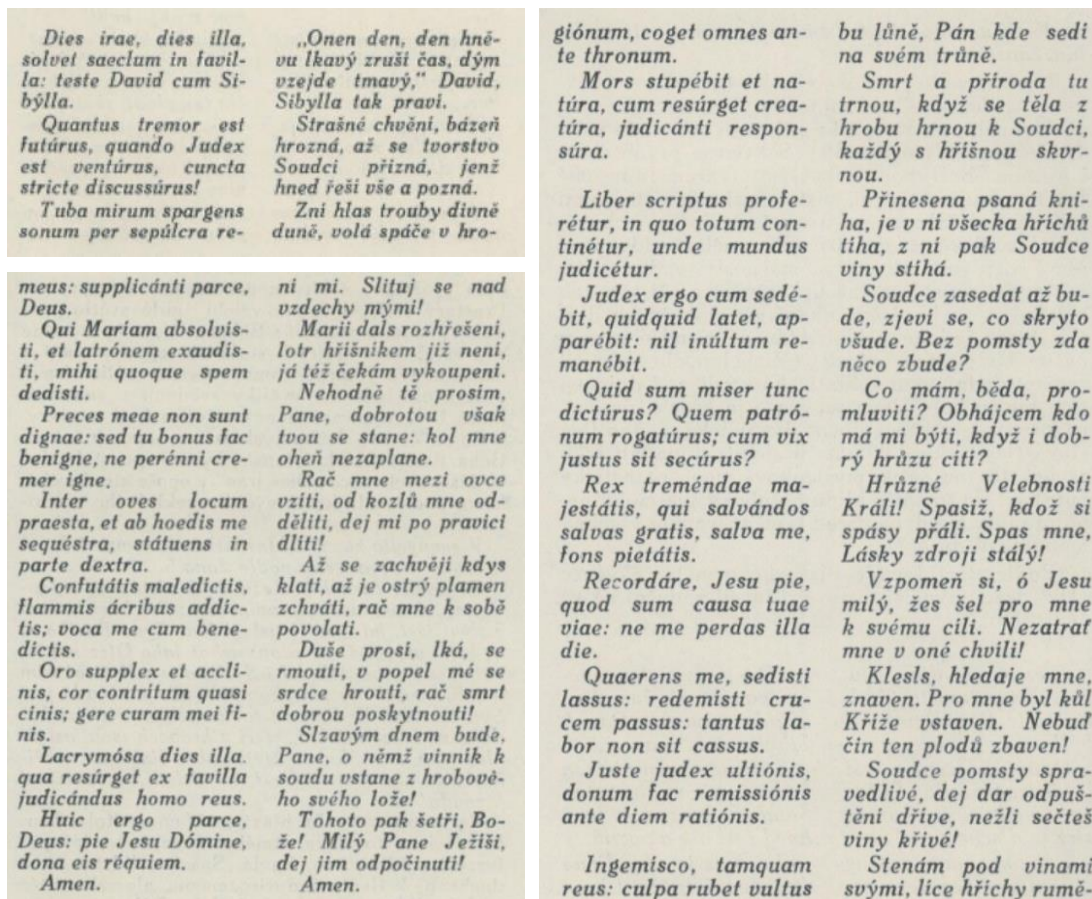
Jsou témata, která nejsou ani pro učitele ani pro žáky jednoduchá. Smrt patří mezi ně. Někteří žáci se s ní setkají dříve, jiní později. A je jednou z úloh vyučujícího se tohoto tématu citlivě dotknout. Právě hudba může být v tomto případě nápomocná. Requiem, které je typické pro réma smrti v hudbě, se vyvíjelo spolu s vývojem gregoriánského chorálu. A prošlo všemi obdobími dějin hudby až po současnost. Pro známost a hojnou využívanost melodie je zde jako příklad uvedeno Requiem Wolfganga Amadea Mozarta. K němu se také pojí praktická hodina. Requiem je možné zařadit ve všech částech mezidobí, před Velikonocemi. Anebo například v období svátku všech věrných zemřelých.

3.3.1. Popis hudební formy

Česky mše za zemřelé, zádušní mše. V původním latinském názvu Requiem nebo také Missa pro defunctis, případně Missa defunctorum. Hudební forma mešního ordinária je více popsána v předchozí kapitole. Zde budou uvedeny pouze rozdíly mezi běžným ordináři a rekviem.

V případě rekviem z běžného mešního ordinária odpadají dvě části. Konkrétně Gloria a Credo. Zároveň se zde objevují části mešního propria. Správné pořadí skladeb je tedy následující. Intoritus, Requiem, Kyrie, Dies irae, Offertorium, Domine Jesu (Pie Jesu), Sanctus, Benedictus a Agnus Dei. U některých skladatelů dále nacházíme části Lux aeterna, Libera me domine nebo In Paradiso. (Jiráček, 1985)

Sekvence *Dies irae* zřejmě pochází od františkána Tomáše z Celana, který žil ve 13. století. Dá se o ní říci, že formou i obsahem dokonale naplňuje liturgickou lyriku. Tato sekvence líčí hrůzy posledního soudu, kde se veškeré marnosti tohoto světa rozplynou. Například Michelangelo pod dojem právě této sekvence namaloval strop v Sixtinské kapli. (Cinek, 1935)

Obrázek 8 - Překlad textu sekvence *Dies irae* (Cinek, 1935)

Ukázka 13 - *Dies irae* v chorální verzi

dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=dsn9LWh230k> [Cit. 30. 10. 2024]

3.3.2. Vybraná díla a jejich skladatelé

K nejznámějším requiem na poli klasické hudby patří na příklad dílo Giuseppe Verdiho, Antonína Dvořáka nebo Maurice Duruflého. Ovšem bezesporu nejznámějším dílem této formy je, nejen díky různým filmovým zpracováním, requiem z pera Wolfganga Amadea Mozarta. Proto je i tomuto ikonickému dílu věnovaná ukázková hodina v praktické části práce.

3.3.3. W. A. Mozart: Requiem

Requiem KV 626¹ je opředeno jednou z nejznámějších legend z Mozartova života. Ovšem její pravost znali již Mozartovi současníci. Roku 1791 se u Mozarta objevil tajemný posel smrti. Nebyl jím však nikdo jiný než hrabě Walsseg-Stuppach, který po Mozartovi žádal kompozici zádušní mše. Nabídl skladateli tučnou sumu, ale měl podmínku. Skladatel se ke svému dílu nesměl hlásit, protože doufal, že hudební posluchači jeho dvora uvěří v jeho autorství nově vzniklé skladby. Mozart na Requiem začal pracovat. Taktů, které Mozart napsal čistě sám, je v díle přesně 48. A to hned v první části Introitus. Na zbytku se podíleli dva jeho žáci, kteří k němu v době nemoci a jeho posledních dnů docházeli. Byli to Franz Jakob Freystädler a Franz Xaver Süssmayer. Tito dva se podíleli na částech Introitus a Kyrie. Od třetí části je podstatná část díla, i když s Mozartovými myšlenkami, prací F. X. Süssmayera. Ostatní části už podle všech dostupných informací napsal F. X. Süssmayer sám. Mohl tedy dílo vydávat za své. To neudělal. Možná z úcty ke svému zesnulému učiteli a mistrovi, možná z tlaků od Mozartovy ženy Konstanc, která byla na výdělku z díla závislá, na konci partitury F. X. Süssmayer zfalšoval mozartův podpis. A tak byl svět na nějaký čas přesvědčen, že dílo je skutečně Mozartovo. (Riettererová, 2006).

3.4. Adventní písně

Písně s jakoukoli textovou náplní jsou nejčastější hudební formou, kterou člověk v průběhu dnes slyší. Stejně tak jsou součástí každé mše svaté. Jejich zpěvem se mohou věřící aktivně účastnit bohoslužby, modlit se, případně rozjímat nad jejich obsahem. Píseň byla pro tuto práci zvolena z období, kterým začíná liturgický rok, tedy z doby adventní. Následující kapitola vysvětluje rozdíl mezi písněmi adventními a vánočními koledami. Vysvětluje vývoj hlavních adventních sekvencí, které se zachovaly až do dnešní liturgické praxe. Praktická hodina vytvořená na půdorysu adventních písní se nehodí do jiné části liturgického roku než právě do adventu.

3.4.1. Popis hudební formy

Definovat adventní hudbu není úplně jednoduché. Proto je v první řadě důležité vysvětlit, co je píseň, případně duchovní píseň. Píseň je nejrozšířenější hudební formou vůbec. Dnes je vnímána jako vokální skladba zpravidla v doprovodu klavíru. K jejímu největšímu rozkvětu

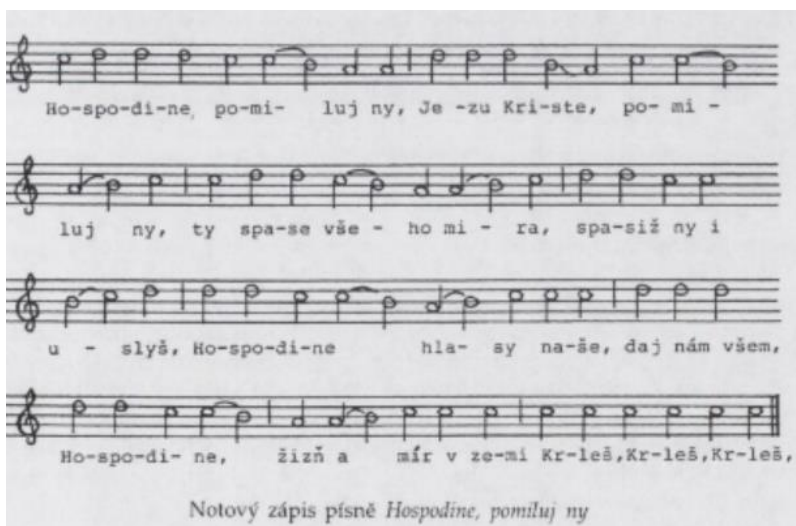
¹ Köchelův seznam. L. A F. von Köchel byl rakouský muzikolog a skladatel, který v roce 1826 publikoval Köchelův seznam, jež byl chronologickým a tematickým seznamem děl W. A. Mozarta. (dostupné z : <https://www.cbdb.cz/autor-25069-ludwig-von-kochel>)

docházelo od konce 18. století a plně se píseň rozvinu v období romantismu. Vše, co tomuto typu písně předcházelo, hlavně rytířské umění z období 13. – 14. století, nemá s dnešní písňovou formou nic moc společného. (Jiráček, 1985)

V oblasti duchovní hudby je možné za první formy duchovní písně určit žalmy a hymny. Žalmům se bude věnovat následující kapitola. Co se hymnů týče, jejich význam spočívá ve chvalozpěvu. V počátcích mívaly strofickou pravidelnou stavbu textu a sylabickou melodiku. To znamená, že každá slabika náležela jedné notě. Náměty hymnů nevycházely z Bible. Ale náplň byla duchovní. Mezi nejznámější a stále používané hymny patří například nejrozšířenější úprava hymnu *Te Deum*, což znamená Bože, chválíme Tebe. (Zenk, 2006)

Píseň také můžeme vnímat z pohledu světského. Lidová píseň byla na světě odjakživa. V období před nástupem křesťanství vyjadřovala duchovní postoj člověka. S nástupem křesťanství se toto změnilo. Duchovenstvo vidělo v lidové písni nedůstojné pohanské umění. Mimo duchovenstvo však lidová píseň vzkvétala dál. I přes to byl její vývoj ovlivněn například gregoriánským chorálem. (Šafařík, 2002)

Velkým rozdílem mezi písní světskou a duchovní byl fakt, že duchovní byla vždy v latině a světská v jazyce daném zeměpisným určením. Významným milníkem při propojování lidové melodiky a textů lidovějšího charakteru sehrálo zavádění liturgií v národních jazycích, které byly pro věřící daleko srozumitelnější než duchovenstvem používaná latina. Na našem území k tomu začalo docházet po roce 863, kdy se slovanskou liturgií přišli věrozvěstové Cyril a Metoděj. Po vstoupení národního jazyka do liturgie začaly vznikat první hudební památky. Jednou z nejstarších písní je *Hospodine, pomyluj ny* dochovaná v Kosmově kronice.

Obrázek 9 - Záznam písně Hospodine, pomiluj ny

Ukázka 14 - Hospodine, pomiluj ny

dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=uP0-XSESMpo> [Cit. 30. 10. 2024]

Druhou významnou dochovanou duchovní písní z našeho území je píseň Svatý Václave, které se podrobněji věnuje jedna z předchozích kapitol. Jako další lze jmenovat husitskou píseň Jezu Kriste štědrý kněže. V době husitské vznikl snad první kancionál, a to Jistebnický kancionál, ve kterém se shromažďovaly liturgické písně. Na tento kancionál navazuje i současný Kancionál používaný při bohoslužbách v katolické církvi.

Obrázek 10 - Píseň podle Jistebnického kancionálu v současném Kancionálu

Ukázka 15 - Jezu Kriste, štědrý kněže

dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=c9gU2O4D_dA [Cit. 30. 10. 2024]

Toto je jen stručný nástin toho, jak započal vývoj duchovní písně. V průběhu všech slohových etap se duchovní píseň měnila. Byly v ní znát vlivy moderních prvků své doby, vlivy ostatních kultur (hlavně z Německa), vlivy období národního obrození apod. Pro delší

a podrobnější zkoumání však v této práci není prostor, ani to není jejím účelem.

3.4.2. Adventní hudba

Advent je velmi specifickým obdobím v liturgickém roce. Začíná jím celý liturgický rok. Jeho začátek se počítá jako čtvrté neděle před 25. prosincem daného roku. Proto je každý rok advent jinak dlouhý. Jedno však mají všechny doby adventní společné. Do 16. prosince se věřící připravují na příchod Krista v takové obecnější rovině. Od 17. prosince již nastává příprava na samotnou oslavu narození Ježíše. Z liturgických barev nám vévodí barva fialová.

Pro orientaci v liturgické době, která se s různými obdobími různě mění, vydali Karel Cikrle (straší bratr emeritního brněnského biskupa Vojtěcha) spolu s Jiřím Sehnalem v roce 1999 Příručku pro varhaníky. Ta se dočkala dokonce dvou reedic, poslední je z roku 2019. Kromě popisu jednotlivých částí bohoslužby, průběhu svátostí a svátku, orientace v kostele a v knihách určených pro zpěv a hru na varhany, poskytuje dobrou orientaci v jednotlivých liturgických obdobích. Proto celý následující text čerpá právě z ní.

Sami autoři uvádějí, že povědomí o rozdělení adventu na dvě pomyslná období není mezi věřícími obecně zažito. Že převažuje vnímání doby adventní jako příprava na oslavu narození Ježíše Krista. Někteří také mohou vnímat její kající charakter. Toto se odráží i v textech kancionálových písní, které jsou mezi lidmi více známé. Autoři vyzdvihávají písně, které jsou dle jejich názoru nejvhodnější pro každou adventní neděli. Pro první neděli je to píseň s číslem 129 *Volá hlas*. Pro druhou neděli píseň číslo 125 *Sešli, nebe, Spasitele*. Pro třetí neděli píseň číslo 121 *Aj, slyšte z nenadání* a píseň číslo 127 *Zavítej k nám, Stvořiteli*. Pro čtvrtou neděli autoři navrhnou písně podle cyklu. Pro cyklus A číslo 122 *Co již dávni proroci*. Pro cyklus B číslo 130 *Z nebe posel vychází*. Pro cyklus C číslo 123 *Ejhle, Pán přijde*. A k přijímání vždy píseň číslo 106 *Vítej, milí Jezu Kriste*. Z porovnání textů písní k prvním třem nedělím a ke čtvrté neděli je jasně patrný záměr odlišit již výše zmiňované dvě části doby adventní.

121 – Aj, slyšte z nenadání

1. Aj, slyšte z ne-na-dá-ní, jak přísný k nám zní
hlas: Ó konejte po-ká-ní, teď příhod-ný je
čas! Jan stá-le z pouš-tě vo-lá: Změň-
te své smýš-le-ní a slyš-te Bo-ží
slo-va, jež ve-dou k spa-se-ní!

130 – Z nebe posel vychází

1. Z ne-be posel vy-chází, zdáv-na již žá-da-ný,
k Panně čis-té přichází, od Boha po-slaný,
ten raj-ský arch-an-děl, na-zva-ný Ga-bri-el.

Obrázek 11 - Porovnání textů písní pro dvě rozdílné části doby adventní

Ukázka 16 - Aj, slyšte z nenadání

dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=XLhI6zDkIgE> [Cit. 30. 10. 2024]

Dále se autoři zaměřují na několik specifických forem, které se provozují v době adventu. V první řadě jsou to Roráty. Roráty jako typická podoba ranní mše v době adventní, která je doprovázena písněmi vycházejícími z gregoriánského chorálu. Proto také autoři doporučují tyto písně hrát pouze na začátku bohoslužby. Konkrétně písně 102 a 110.

Další důležitou složkou adventní bohoslužby je zpěv *Ejhle, Hospodin přijde*. Jedná se antifonu s původem v nešporách 1. neděle adventní. Tuto antifonu lze v dnešní podobě najít v Kancionálu pod číslem 101. Autoři příručky doporučují dva způsoby interpretace a využití. Buď samostatně před začátkem bohoslužby. Pak by ale měl následovat vstupní zpěv a po něm zpěv *Rosu, dejte nebesa shůry*. Pokud ale zpěv *Ejhle, Hospodin přijde* a *Rosu, dejte nebesa shůry* varhaník spojí v jedno a hraje ji na počátku mše, může jakýkoli jiný vstupní zpěv vynechat.

Rorate coeli desuper - Rosu, dejte nebesa shůry je antifona s původem v gregoriánském chorálu. V průběhu staletí si vyšla určitým vývojem. Jejím textem je biblická pasáž z knihy Izaiáš. „Nebesa, vydejte krůpěje shůry, ať kane spravedlnost; necht’ se otevře země a urodí se spása a spravedlnost vyraší z ní.“ (Iz 45, 8)

Obrázek 12 - Záznam chorální podoby antifony Rorate coeli

Ukázka 17 - Rorate coeli uvedené v obrázku 12

dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=VfvrT7RjhY> [Cit. 30. 10. 2024]

Cikrle a Sehnal se v příručce také věnují varhanám jako takovým. Popisují, že v zemích jako je např. Itálie, se v době adventu varhany snižují pouze na doprovodný nástroj. Říkají ovšem, že u nás tato tradice neplatí. Že povahou našeho národa je hudbou vyjadřovat nejen radost, ale také například smutek a usebrání. Proto biskupové a ordináři českých a moravských zemí v roce 1969 rozhodli, že v době adventní se čeští a moravští varhaníci nemusejí držet úplně zpátky. Mohou nástroj využívat jako obvykle.

Pozor by se dle autorů ale měli dát na provozování koled před 24. 12. Ze sdělovacích prostředků, médií, obchodních center a společenských setkání k většině věřících doléhají koledy již po začátku adventu (někdy i před). A tak je na varhaníkovi, aby právě on udržel tyto krásné písně o narození Pána až na dobu, která je jim určená. A protože je doba adventní také dobou postní, po celou dobu se striktně nezpívá Aleluja, ani jako odpověď žalmu, ani jako zpěv před evangeliem. Ze stejného důvodu se vypouští část ordinária *Sláva na výsostech Bohu*.

3.5. Žalmy

Stejně jako ordinárium, jsou žalmy běžnou součástí liturgie. A to nejen v podobě responsoriálního žalmu mezi prvním a druhým čtením. Žalmových textů hojně využívají i rytmičné kytarové písně, či jiné hudební formy z oblasti klasické hudby. V následující kapitole je popsán vývoj žalmů s odkazem na jejich biblickou podobu. Více se následující kapitola zabývá dílem Antonína Dvořáka s názvem Biblické písně. S jejich využitím počítá i návrh na vyučovací hodinu. Ta je díky univerzálnosti žalmů využitelná v průběhu celého liturgického a školního roku.

3.5.1. Popis hudební formy

Žalm je označením pro básnický text, který se nachází ve starozákonní Knize žalmů. Původně tento výraz vyšel z německého slova *salm*, dnes *Psalm*. Samotný, základem je ale řecké slovo *psalmos*, což v dosloveném překladu znamená píseň ke hraní na strunný nástroj. Velká část žalmů je připisována králi Davidovi. „David a všichni izraelský dům křepčili před Hospodinem za doprovodu různých nástrojů z cypřišového dřeva, citer, harf, bubínků, chřestítek a cimbálů.“ (2S 6, 5) Nebo také následující. „Kdykoli na Saula doléhal duch od Boha, bral David citeru a hrál na ni.“ (1S 16, 23) Z těchto dvou úryvků je patrné, že vysvětlení řeckého pojmu, které zmiňuje hru na strunný nástroj, náleží přímo postavě krále Davida.

Zpěvu žalmů se říká psalmodie. Vzhledem k tomu, že Kniha žalmů se nachází ve starém zákoně, tedy v Tóře, psalmodie má své kořeny právě v judaismu. Tuto tradici bohoslužebného zpěvu postupně převzalo i křesťanství jak jinak než ve formě gregoriánského chorálu.

Způsob provádění žalmů byl dvojitý. Žalmy se zpívaly buď antifonicky, což znamená, že se střídaly dva sbory. Anebo responsoriálně, kdy se střídal sólista a sbor. (Šafařík, 2002)

Tyto dva způsoby zpěvu žalmů se používají při liturgii dodnes. Pokud hudbu při bohoslužbě zajišťuje pouze varhaník, tak se mezi prvním a druhým čtením setkáme s responsoriálně zpívaným žalmem, kdy varhaník představuje sólistu a obec věřících sbor. Pokud liturgii svým zpěvem doprovází schola či sbor, objevuje se antifonický zpěv žalmu, kdy sbor je sborem a druhý sbor tvoří právě účastníci bohoslužby.

3.5.2. Vybraná díla a jejich skladatelé

Jak již bylo řečeno v úvodu této kapitoly, autorství velké části žalmů se přisuzuje králi Davidovi. Pro bohoslužebné účely katolické církve byl vytvořen p. Josefem Olejníkem, knězem, hudebním skladatelem a pedagogem, vytvořený čtyřdílný žaltář. První díl obsahuje responsoriální žalmy pro neděle, slavnosti, svátky, památky a mše spojené s určitými obřady, pro všechny liturgické cykly. V druhé díle nalezneme responsoriální žalmy pro všední dny doby adventní, vánoční, postní a velikonoční. Třetí díl je souborem responsoriálních žalmů pro všední dny liturgického mezidobí – cyklus 1. Čtvrtý díl navazuje na třetí a doplňuje žalmy pro všední dny cyklem 2. Olejníkovy žalmy jsou obecně nejhranějšími žalmy při katolických bohoslužbách v České republice.

OL95

Ho - spo - din je můj pa - stýř, nic ne - po - strá - dám.

R.
[Ž 23 (22), 1]

4. neděle postní A
Pondělí po 5. neděli postní
4. neděle velikonoční A
Nejsvětějšího Srdce Ježíšova C
16. neděle v mezidobí B
Ježíše Krista Krále A
Stolce sv. apoštola Petra (22. února)
O duchovních pastýřích
O svatých (v době velikonoční)
Při křtu / Při biřmování
Při svěcení jáhnů (v době velikonoční)
Za zeměděle / Při pohřbu

Ž 23 (22)

1.	Hospodin je můj pa -	stýř, nic	ne - po - strá - dám, *	dá - vá mi prodlévat na	svě - žich past - vi - nách,
2.	vodi mě k vodám, kde si	mo - hu	od - po - či - nout. *	Ob - čerstvu -	je mou du - ši. R.
3.	Vede mě po	správ - ných	ce - stách *	pro -	svo - je jmé - no.
4.	I kdybych šel tem -	no - tou	rok - le, *	ne - zaleknu se zla, vždyť	ty jsi se mnou.
5.	Tvůj	kyj a tvá	hůl, *	ty	jsou má ú - tě - cha. R.
6.	Pro -	stí - ráš	pro mě	stůl *	před zra - ky mých ne - přá - tel,
7.	hlavu mi	ma - žeš	o - le - jem, *	má	čí - še pře - té - ka. R.
8.	Štěstí a při -	zeň mě	pro - vá - ze - jí *	po všechny dny	mé - ho ži - vo - ta,
9.	prebývat smím v Hospodi -	no - vě	do - mě *	na dlouhé, pře -	dou - hé ča - sy. R.

OLEJNÍK, Josef. Žaltář I: Responsoriální žalmy pro neděle, svátky, obřady a všední dny adventní, vánoční, postní a velikonoční. Arcibiskupství olomoucké, 2021. ISMN 979-0-66063-150-8.

Obrázek 13 - Josef Olejník: Žalm 23

Ukázka 18 Josef Olejník: Žalm 23

dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=E-b8IV_KzQQ [Cit. 30. 10. 2024]

Kromě těchto žalmů se věřící mohou při liturgii setkat i s jejich další podobou. Řada tzv. kytarových písní zpívaných většinou zpěváky z řad mládeže obsahuje právě texty žalmů. Jako příklad je možno uvést píseň číslo 81 ze zpěvníku *Koinonia*. Ta je parafrází stejného žalmu, který je uveden výše u Josefa Olejníka. Jedná se o žalm Davidův, který má v *Knize žalmů* číselné označení 23 a nese název Hospodin je můj pastýř, nebudu mít nedostatek. Není

to jediný žalm, který tento zpěvník ukrývá. V dalších zpěvnících jako je třeba *Hosana I. – IV.* bychom našli další zpracování žalmových textů.

81. Hospodin je můj Pastýř

Ho-spo-din je můj Pa-stýř, nic ne-po-strá-dám.

Má du-še Pá-na ve-le-bí. Má du-še

Pá-na ve-le-bí, můj Bůh je spá-sa-má.

Obrázek 14 - Koinonia: píseň 81 - žalm 23

Ukázka 19 Hospodin je můj pastýř (Koinonia 81)

dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=molPjiK498E> [Cit. 30. 10. 2024]

Do interpretace žalmů se používají i nejrůznější skupiny různých žánrů. Jako český příklad lze uvést parafrázi žalmu číslo 8 *Hospodine, Pane náš, jak vznešené je Tvoje jméno po vší zemi*, kterou vytvořila skupina Oboroh. Případně píseň *Mluv se mnou miláčku* od skupiny Traband (dříve Otcovy děti), která námětově vychází z žalmu 13.

Ukázka 20- Oboroh: Hospodine, Pane náš

dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=vrrtZ2bce5g> [Cit. 29. 10. 2024]

Ukázka 21 - Traband: Mluv se mnou miláčku

dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=CCyBz2P6lXo> [Cit. 29. 10. 2024]

V artificiální hudbě najdeme podobu žalmů už od raného středověku. Žalmy provázely skladatele všech hudebních epoch. Pro potřeby této práce se zaměříme na období romantismu, konkrétně na Antonína Dvořáka.

3.5.3. Antonín Dvořák: Biblické písně

Ač to tak z názvu nevypadá, Biblické písně, které Antonín Dvořák napsal při svém pobytu v Americe, jsou právě zhudebněním žalmů. V průběhu svého života napsal Antonín Dvořák řadu děl z oblasti klasické duchovní hudby. Patří sem například *Stabat Mater* z roku 1877, které Dvořák napsal pod tíživým dojmem smrti svých dětí. Dále *Requiem* z roku 1890,

kteře se dodnes využívá při smutečních příležitostech národní úrovně – např. prezidentské pohřby. Také chvalozpěv Te Deum z roku 1892 nebo třeba velkolepé oratorium Sv. Ludmila z roku 1886 a další.

V porovnání s velikostí a monumentálností výše uvedených děl, která jsou tvorbou pro orchestr, sbor a sóla, se Dvořákovy Biblické písně mohou jevit jako takové „chudé příbuzné“. Opak je pravdou. Biblické písně představují jedno z nejhlubších a nejniternějších děl, která Antonín Dvořák složil. V jejich prostosti a jednoduchosti se skrývá obrovská krása.

Cyklus deseti písní na texty biblických žalmů vznikl poměrně rychle v roce 1894. V této době pobýval Antonín Dvořák v New Yorku, kde vedl Newyorskou konzervatoř. Stimul k napsání tohoto díla nebyl tak závažný jako například u kantáty Stabat Mater. Přesto je však dílo podkresleno Dvořákovou osobní krizí. Což se může zdát zarážející vzhledem k faktu, že v době, kdy Dvořák Biblické písně psal, bylo pouze tři měsíce po premiéře jeho Symfonie e moll Z nového světa a sám Dvořák zažíval největší slávu, které se mu za jeho pozemský život dostalo. V tuto chvíli je potřeba se vžít do Dvořákovy tehdejší situace. Život na jiném kontinentě, v jiném jazyce, daleko od rodiny a blízcí se Velikonoce, kterým Dvořák jakožto velmi věřící člověk přikládal silnou váhu. (Šupka, 2023)

Biblické písně jsou souborem deseti skladeb pro ženský hlas v altové poloze s doprovodem klavíru. V současné době existují verze pro všechny typy pěveckých hlasů (bas, tenor, soprán, alt) s různými typy doprovodů (klavír, varhany, orchestr). Byly také přeloženy do angličtiny a němčiny. Texty všech písní vycházejí z Knihy žalmů.

PÍSEŇ	ČÍSLO ŽALMU A VERŠE
1. Oblak a mrákota jest vůkol něho	žalm 97, verš 2 - 6
2. Skryše má a pavéza má Ty jsi	žalm 119, verš 114, 115, 117, 120
3. Slyš, ó Bože! Slyš modlitbu mou	žalm 55, verš 2 - 3, 5 - 9
4. Hospodin jest můj pastýř	žalm 23, verš 1 - 4
5. Bože! Bože! Píseň novou	žalm 144, verš 9 a žalm 145, verš 2, 3, 5, 6
6. Slyš, ó Bože, volání mé	žalm 61, verš 2, 4, 5 a žalm 63, verš 2, 5 a 6
7. Při řekách babylónských	žalm 137, verš 1 - 5
8. Popatřiž na mne a smiluj se nade mnou	žalm 25, verš 16 - 18, 20
9. Pozdvihuj oči svých k horám	žalm 121, verš 1 - 4
10. Zpívejte Hospodinu píseň novou	žalm 96, verš 12 a žalm 98, verš 1, 4, 7, 8

Obrázek 15- Dvořákovy Biblické písně s odkazem na žalmy

I v tomto souboru se objevuje Žalm 23. Dvořákova úprava má však velmi odlišný charakter oproti úpravám, které jsou uvedeny výše. Je velmi klidná, lyrická. Pokud posluchač

zná zákulisní informace o Dvořákově rozpoložení v době skládání tohoto díla, může až hmatatelně cítit, jak se jeho životní krize mění na tóny.

10

4
19. III. 1894

Andante
mp quasi recit.

Hos-po-din jest můj pa-stýř, ne-lu-du mí - ti ne-do-stat - ku.
Gott der Herr ist Hir - te mir, ich ver-de nie - mals Man-ge-l lei - den.
Oh, myshep-herd is the Lord, I shall not want, shall want for noth - ing.

pp *recit.* *lunga corona* *pp* *lunga corona* *pp*

Na pa-stvách ze - le - ných pa - se mne, k vo-dám ti - chým
Auf der Flur so da grünt, starrt Er mich und Er führt mich
In the soft pas - tures green, and be - side wa - ters clear. He

pp *dim.*

mne při - vo - di, Du - bi mou ob - šer - stru - je;
an při - len Seem, Und Er laßt See - le und Geist
lead - eth me, He re - stor - eth my soul,

dim. *mp*

vo - di mne po stez - kách spra - ve - dl - no - sti pro jmé - no Svě.
an Er weist mir ge - recht um Sei - nes Na - mens Wü - len die Spur.
lead - eth me in the paths where I shall glo - ri - fy His name.

pp *cresc.*

Obrázek 16 Notový záznam začátku Biblické písně č. 4 podle žalmu 23 v originální podobě pro alt a klavír

Ukázka 22 Antonín Dvořák: Biblická píseň č. 4 (verze pro alt a orchestr)

dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=WSIzpT6fnXE> [Cit. 30. 10. 2024]

3.6. Stabat mater – kantáta

Velikonoce a postní doba, během které se na ně věřící připravují, jsou nejčastěji hudebně spjaty s prováděním pašijí nebo křížových cest. Byla by velká škoda opomenout starou sekvenci Stabat mater, které se podobně jako jiná díla, objevuje u řady skladatelů. Nejčastěji ve formě kantáty. Původní sekvence i kantátová forma jsou popsány v následující kapitole. Dále se v kapitole pracuje s barokním díle Stabat mater od Giovanni Batista Pergolesiho. K tomuto dílu je také vypracovaná ukázková hodina. Z povahy tématu je nejvhodnější tuto hudební formu zařadit v postní době před Velikonocemi.

3.6.1. Popis hudební formy

Stabat mater byla původně sekvencí. Sekvence vznikaly tak, že se nový text doplňoval

k melismatům již existujícího chorálu. Později vznikaly už jako samostatné skladby. Jejich vývoj a obliba se rozrostla na tolik, že se do duchovních sekvencí začala ve velkém množství vkrádat i světská tematika. A to jak hudební, tak textová. Proto bylo v 16. století jejich církevní užívání zakázáno. Povoleno zůstalo pouze pět. (Zenk, 2006)

Autorství sekvence *Stabat mater* ze 14. století je připisováno františkánskému mnichovi Jacopone da Todimu. *Stabat mater* v překladu znamená stála matka. Vypovídá o utrpení Panny Marie, která přihlíží mučení a ukřižování svého syna. Tuto původní sekvenci v dějinách hudby zpracovala velká řada autorů. Většinou byla zpracovaná formou duchovní kantáty.

Latinský text sekvence a jeho český překlad:

Stabat Mater dolorosa	Vedle kříže matka stála,
iuxta crucem lacrimoso	hořké slzy prolévala,
dum pendebat Filius.	neboť na něm visel syn.
Cuius animam gementem	Její duši zarmoucenou,
contristatam et dolentem	nářku plnou, utrápenou,
pertransivit gladius.	pronikl meč bolesti.
O quam tristis et afflicta	Ó, jak smutná, otřesená,
fuit illa Benedikta	byla ona požehnaná
Mater unigeniti.	Matka syna Božího.
Quae moerebat et dolebat	Co cítila, jak trpěla
pia Mater, cum videbat	Svatá matka, když viděla
Nati poenas inclyti.	rány syna slavného.
Quis est homo, qui non fleret	Kde je člověk, jenž zadrží
Christi Matrem si videret	pláč, když vidí matku Boží
in tanto supplicio?	v takovém ponížení?
Quis non posset contristari	Kdo nechápe její smutek,
Christi Matrem contemplari	necítí, co matka Krista
dolentem cum Filio?	trpí spolu se synem?
Pro peccatis suae genus	Hle, pro hříchy lidstva všeho
vidit Iesum in tormentis	vidí v mukách syna svého,
et flagellis subditum.	jak je krutě bičován.

Vidit suum dulcem Natum
moriendo, desolatum
dum emissit spiritum.
Eia Mater, fons amoris
me sentire vim Doloros
fac, ut tecum lugeam.
Fac, ut ardeat cor neum
in amando Christum Deum
ut sibi complaceam.
Sancta Mater, istud agas
Crucifixi fige plagas
cordi meo valide.
Tui Nati vulnerati
tam dignati pro me pati
poenas mecum divide.
Fac me vere tecum flere
Crucifixo condolere
donec ego vixero.
Iuxta crucem tecum stare
te libenter sociare
in planctu desidero.
Virgo virginum praeclara
mihi iam non sis amara
fac me tecum plangere.
Fac, ut portem Christi mortem
passionis fac consortem
et plagas recolare.
Fac me plagis vulnerari
Cruce hac inebriari
ob amorem Filii.
Inflammatum et accensum
per te, Virgo, sum defensum
in die iudicii.

Vidí svoje drahé dítě
v umírání opuštěné,
když vydechne naposled.
Ejhle matko, lásky zdroji
dej mi cítit bolest svoji,
dej mi s tebou prožít žal.
Dej, ať srdce moje hoří
láskou ke Kristu a k Bohu,
abych se mu podobal.
Svatá matko, rány svého
Syna ukřižovaného
pevně vbij do srdce mého.
Tvého syna zraněného,
i pro mě umučeného
rány se mnou rozděluj.
Dej mi s tebou zaplakat,
s ukřižovaným bolest znát,
dokud tady budu žít.
Vedle kříže s tebou stát,
k tvému nářku se přidat,
po tom toužím nejvíce.
Panno panen přeslavná,
buď mi vždy nakloněna,
nech mě s tebou naříkat.
Dej, ať s tebou smrt Kristovu
znovu na sobě nést mohu,
rány jeho prožívat.
Bolest jeho, utrpení,
dej i křížem opojení,
až do krve zraněn být.
Plameny týrán a ohněm
tebou Panno, ať jsem chráněn
v onen hrozný soudu den.

Fac me Cruce custodiri
morte Christi praemuniri
confoveri gratia.
Quando corpus morietur
fac, ut animae donetur
Paradisi gloria. Amen.

Kéž jsem vždy ochráněn křížem,
jak hradbou obklopen Kristem
a podpírán milostí.
Po smrti pak mého těla
dopřej, aby duše směla
vejít v ráje království. Amen.

(Šupka, 2023)

Původní slovo *cantata* označovalo jakoukoli vokální formu. Její chápání se změnilo v období baroka, kdy začal převažovat vokální základ s instrumentálním doprovodem a využitím bassa continua. Zhruba od 17. století se kantátou rozuměla několikadílná skladba se sólovými áriemi, recitativy, případně sborovými zpěvy. Vždy musela mít instrumentální doprovod. Dochovaly se nám kantáty jak sólové, tak ansámbové i sborové. Nejvyššího mistrovství na poli kantát dosáhl barokní skladatel Johan Sebastian Bach, který vytvořil pět úplných ročníků kantát pro všechny neděle a svátky. To je konkrétně 58 kantát na jeden liturgický rok. (Jirák, 1985)

3.6.2. Vybraná díla a jejich skladatelé

Sekvenci *Stabat mater* ve formě kantáty zhudebnila velká řada skladatelů. Jako příklad je vhodné zmínit dílo Antonína Dvořáka. K napsání tohoto hudebního vkusu ho vedly velmi nelehké životní okolnosti. V roce 1875, konkrétně v srpnu manželům Dvořákovým zemřela dva dny po porodu dcera Josefa. To bylo pro rodinou pochopitelně velkou tragédií. Rok 1877 však přinesl něco, co nikoho ani ve snu nenapadlo. Opět v srpnu umírá Dvořákovým na otravu fosforem dcera Růžena. A o tři a půl měsíce později na nákazu neštovicemi umírá i syn Otakar. Antonín a Anna, do této chvíle rodiče tři dětí zůstávají sami. Právě tyto nelehké životní chvíle vypsál Antonín Dvořák do svého zpracování bolestné kantáty *Stabat Mater*. (Šupka, 2023)

Ukázka 23 – Antonín Dvořák: *Stabat mater*

dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=a1Ftozpnfqc> [Cit. 22. 3. 2025]

Dalším známým zpracováním sekvence je dílo Giovanni Battista Pergolesiho. Ten napsal své dílo na objednávku. Skladbu si u něj objednalo neapolské šlechtické bratrstvo, které chtělo tuto kantátu použít k potřebám Svatého týdne. Pro skládání s Pergolesi vybral

prostředí františkánského kláštera v Pauzzoli. Dílo dokončil jen několik týdnů před svou smrtí na tuberkulózu. (Heighes, 2025)

Pergolesiho Stabat mater je rozčleněno do 12 částí:

1. Stabat mater dolorosa, duet pro alt a soprán/ možno zpívat sborově
2. Cujus animam gementem, sopránová árie
3. O quam tristis et afflicta, duet pro alt a soprán
4. Quae moerebat et dolebat, altová árie
5. Quis est homo, duet pro alt a soprán
6. Vidit suum dulcem natum, sopránová árie
7. Eja mater fons amoris, altová árie
8. Fac ut ardeat cor meum, duet pro alt a soprán/ možno zpívat sborově
9. Sancta mater, istud agas, duet pro alt a soprán
10. Fac ut portem Christi mortem, altová árie
11. Inflammatus et accensus, duet pro alt a soprán
12. Quando corpus morietur a Amen, duet pro alt a soprán/ možno zpívat sborově

Ukázka 24 – G. B. Pergolesi – Stabat Mater

dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=S-FKk_J91LU&t=18s [Cit. 22. 3. 2025]

4. Práce s hudbou v hodinách náboženství

Hudbu lze ve výuce náboženství použít různými způsoby. V následující kapitole jsou popsány ty formy, které jsou následně využité v návrzích na praktické hodiny. Tento výčet však není úplný. Hudba je svým charakterem záležitostí kreativní. A proto lze vždy najít nové způsoby, jak ji do výuky zařadit. Výběr vhodné metody vždy záleží na pedagogovi, který by měl znát skupinu, ve které výuku vede.

4.1. Hudba jako prostředek modlitby a rozjímání

„Hudba je výrazem ducha, vnitřního prostoru člověka, stvořeného ke všemu tomu, co je pravdivé, dobré a krásné. Ne náhodou hudba často doprovází naši modlitbu, dává rozeznít naše smysly a naši duši, když se v modlitbě setkáváme s Bohem.“

(Benedikt XVI.)

„Bis orat qui corde canit.“

(sv. Augustin)

„Kdo zpívá srdcem, dvakrát se modlí.“ Přesně tak lze vyjádřit jeden ze způsobů, jak lze hudbu využít jako prostředek k modlitbě. A právě tak ji využívá každý člověk, který navštíví mši svatou. Společné zpěvy, ať písní z Kancionálu či z jiných zpěvníků, je potřeba vnímat jako společnou modlitbu celého shromáždění.

Aby mohla zpívaná modlitba dostát svého významu, je důležité porozumění obsahu. V tomto případě by hudba neměla být nositelkou hlavní myšlenky. Měla by sloužit slovu samotnému. Tomuto tématu se věnuje následující podkapitola.

I ve výuce náboženství lze hudbu využít jako prostředek k modlitbě. Vyučující může zařadit zpěv duchovní písně (ať už artificiálního či neartificiálního charakteru) na úvod či na konec hodiny místo společné modlitby. Pro některé žáky tak může být snadnější se do společné modlitby připojit. Dle zvoleného charakteru pak píseň přináší prostor ke ztišení, meditaci nebo naopak k radostnému až tanečnímu prožití hudby i slov. Hudební ukázka může být také použita v případě, že mají žáci za úkol se nad určitým tématem zamyslet – rozvzpomenout se na své životní zkušenosti či zážitky, přirovnat si probírané téma k osudu někoho ve svém okolí, promyslet si cílenou modlitbu na dané téma apod.

Stejně tak je možné s žáky v rámci výuky (nebo mimo ni) prožít zpívanou modlitbu chval či adoraci. Tento typ modlitby, kdy je Bůh chválen zpěvem účastníků, který je prokládáný krátkým slovem, má své kořeni již ve Starém zákoně. „Jak dobré je vzdávat Hospodinu chválu, tvému jménu, Nejvyšší, pět žalmy, hlásat zrána tvoje milosrdenství a v noci tvou věrnost při nástroji o deseti strunách, s harfou, při hře na citeru.“ (Ž 92)

4.1.1. Práce s textem

Práce s textem je důležitým krokem k pochopení velké řady hudebních děl, obzvlášť děl duchovních. Jako prostředek k rozjímání lze určité hudební dílo ve výuce použít v rámci práce s textem ukázky. Může jít o text běžně známý – například text ordinária, se kterým se žáci běžně setkávají při bohoslužbě. Tento automaticky známý text lze použít k prohloubení jeho znalosti, k znovu uvědomění si jeho významu.

Dále je možné text hudebního díla využít k lingvistické práci. Je možné vzít text v jiném jazyce (u duchovní hudby se nejčastěji jedná o latinu) a text si za pomoci slovníku, internetu či překladače překládat. Následně hledat v textu význam. Stejně tak je možné vzít text napsaný v některé ze starších podob češtiny. Porovnat současnou a historickou podobu textu (viz kapitola 5.2 Leoš Janáček: Glagolská mše). Tato oblast je náročnější na znalosti z předmětu českého jazyka. Na druhou stranu se zde otevírá možnost mezipředmětového propojení – takto zaměřenou hodinu náboženství realizovat za spolupráce s vyučujícím češtiny, použít ji v době, kdy je pro žáky například oblast vývoje jazyka aktuální i v oblasti literatury.

K práci s textem hudebního díla je také možné využít Bibli. Žáci mohou vyhledávat pasáže textu, který je ve skladbě citován. Následně pak dohledávat souvislosti, doplňovat dějovou linku apod. (viz kapitola 5.4 Marta Kubišová, Bratři Ebenové: Adventní písně a koledy). Vyučující tak napomáhá k tomu, aby si žáci prohlubovali znalosti biblických pasáží, aby dokázali podle předem zadaných zkratk v Bibli vyhledávat.

4.2. Dramatizace hudební ukázky

Řada hudebních děl zpracovává určitý biblický příběh, ať už ze Starého či z Nového zákona. Nabízí se tak možnost určité dílo vzít a spolu s žáky jej zdramatizovat. Scénář může připravit vyučující sám nebo jej může zpracovat spolu s žáky za pomoci biblické předlohy a obsahu konkrétního díla. Tato činnost je vhodná spíše pro mladší žáky, kteří se ještě nebudou před svými spolužáky tolik stydět a budou k hraní divadla přistupovat s velkou

pravděpodobností vstřícněji než starší žáci. Navíc takto praktickou činností si obsah příběhu zapamatují lépe než například pouhým čtením.

Kromě dramatizace konkrétního děje, který ukrývá v hodině použitá hudební ukázka, je možné dílo využít v rámci dramatizace k navození požadované atmosféry (viz kapitola 5.1 chorál Svatý Václave).

4.3. Výtvarné zpracování

Výtvarné zpracování by se dalo zařadit i do prvního bodu této kapitoly – prostředek k rozjímání. Žáci mohou být vyučujícím vyzváni, aby výtvarně zpracovaly myšlenky a pocity, které získávají při poslechu daného hudebního díla. Pokud je tématem hodiny například život některého ze světců, může být hudba pouštěna ve chvíli, kdy žáci tvoří například společný obraz daného světce či doplňují pracovní list.

4.4. Audiovizuální ukázky

Existuje řada duchovní titulů, které jsou zpracovány audiovizuální metodou, tzn. jako film. Pokud je ve výuce prostor ke zhlédnutí audiovizuální ukázky, které se hodí k probíranému tématu, je dobré ji zařadit.

Za zmínku stojí například filmová adaptace muzikálu *Jesus Christ SuperStar*, který zkomponoval Andrew Lloyd Weber. Jeho adaptace z roku 2008 v hlavní roli se zpěvákem Johny Legendem, je dostupná k online zhlédnutí na platformě Dailymotion.com. Svou délkou jedna hodina a třicet devět minut je muzikál pro jednu vyučovací hodinu příliš rozsáhlý. Vyučující tak může přistoupit k výběru jednotlivých scén, které považuje za stěžejní. Na tomto příkladu si může se svými žáky projít události svatého týdne.

Druhým příkladem, tentokrát již z oblasti klasické hudby, je *Kouzelná rybovka*. Jedná se o adaptaci České mše vánoční Jakuba Jana Ryby v režii Matěje Formana. Rybova mše je doplněna duchovními áriemi z per Rybových současníků. Mimo zpěváky zde vystupují loutkoherci s loutkami v životní velikosti. Zpracování podává opravdu kouzelný pohled na vánoční události – narození Ježíše Krista. Dílo je dostupné v archivu České televize.

4.5. Poslech živé hudby

Pokud to situace a vyspělost žáků dovoluje, nabízí se i možnost navštívit v rámci výuky či mimo ni koncert nebo představení zaměřené na produkci duchovní hudby. Takovéto využití

hudby ve výuce nabízí možnost rozvoje žáků i po dalších stránkách. Zopakování zásad slušného chování na kulturních akcích, vhodnost oblečení. To jsou jen některé z mála bodů, kterých se může pedagog při přípravě na návštěvu živého vystoupení, dotknout.

5. Návrhy na výukové hodiny pro jednotlivé části liturgického roku

Předchozí kapitoly se věnovaly hudbě výuce náboženství na teoretické úrovni. Následující kapitoly přechází od teorie k praxi. Všechny výše uvedené hudební formy a jejich příklady jsou rozpracovány do konkrétních hodin tak, aby žákům přinesly jednak znalost z oblasti hudební výchovy, ale hlavně z duchovní roviny hudby a textu, kterou obsahují. Hodiny jsou vytvořeny pro žáky obou stupňů základní školy. V úvodu je vždy uvedeno přesné věkové zařazení.

5.1. Skladby inspirované životy svatých – chorál Svatý Václave

Jak již bylo uvedeno v teoretické části práce, rytmus gregoriánského chorálu by měl sledovat rytmus tepu lidského srdce. Proto je tato hudební forma dobrá jako prostředek modlitby, rozjímání, případně i relaxace.

5.1.1. Ukázková hodina I.

Následující část obsahuje ukázkovou hodinu. Jako hudební část je použitý gregoriánský chorál, hlavně pak chorál Svatý Václave. Hodina je jak pro žáky z praktikujícího prostředí, tak pro žáky nepraktikující. Dá se použít i v hodině Vlastivědy či v hodině Českého jazyka.

Věkové zařazení: 3. - 4. třída základní školy.

Téma hodiny: jak to bylo za dávných časů – gregoriánský chorál a svatý Václav.

Cíl: žáci si dokáží představit atmosféru středověké bohoslužby. Poznají text chorálu Svatý Václave, který se ke konci září bude zpívat na mši. Připomenou si další české světce, kteří se v chorálu objevují.

Pomůcky: Kancionály, psací a kreslicí potřeby, papíry, svíčky, počítač, reproduktor.

Ukázky:

Ukázka 25 – Svatý Václave (chorální gotická verze)

dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=a0a-SfDgLFI> [Cit. 28. 10. 2024]

Ukázka 26 - Náš milý svatý Václave (renesanční verze)

dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=J5NcbSJ1BFI> [Cit. 28. 10. 2024]

Ukázka 27 - Svatý Václav v současné podobě

dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=RXkndqfOUbA> [Cit. 28. 10. 2024]

Ukázka 28 - Výběr z gregoriánského chorálu

dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=-cwHhzmU7ps&list=OLAK5uy_k4ustOzCpK_iGBbN_IhHfbx2W6DKiXoKg&index=1 [Cit. 28. 10. 2024]

Použité metody: práce s textem, čtení s porozuměním, poslech.

Průběh hodiny: výuku zahajuje vyučující krátkou modlitbou. Začne znamením kříže, poděkuje za společné setkání a v prosbě může nastínit obsah hodiny, např. aby se v hodině podařilo vnímat Boží slovo, naučit se novým věcem apod. Následně se žáků ptá, jak se dnes mají, navozuje příjemnou atmosféru.

Vyučující se žáků zeptá, zda vědí, svátek kterého světce se blíží. Společnými silami dávají dohromady informace o svatém Václavovi. Po chvíli společné práce vyučující shrne celý příběh. Ptá se žáků, jestli vědí, že o svatém Václavovi vznikla kdysi dávno (13. století) píseň, kterou v kostele zpíváme dnes. Rozdá žákům Kancionály a poprosí je, aby si nalistovali píseň číslo 830 B. Po té žákům pustí hudební ukázkou (Svatý Václav v dnešní podobě).

Po poslechu ukázky si žáci prochází text metodou Vím – Chci vědět – Dozvěděl jsem se. Učitel je vybízí, aby v textu vyznačili hlavně ta slova, kterým nerozumí, protože je pro něj jejich jazyková podoba nesrozumitelná. Dále je vyučující vybídne, aby se zaměřili na jména světců, kteří se v textu objevují. Žáci tedy obdrží jeden papír s textem a druhý s tabulkou o třech sloupcích. Do prvního zapisují věci, které jsou pro ně již známé. Do druhé ty, o kterých by se chtěli dozvědět více. A do posledního sloupečku zapisují pojmy, které jsou pro ně nové, ale zároveň srozumitelné. Výsledky práce si za moderace vyučující žáci společně prochází. Po té vyučující pustí žákům ukázkou Svatý Václav s původní gotickou melodií. Ptá se na jejich dojmy z hudby. A vysvětluje, že této hudbě se říká gregoriánský chorál. Podle úrovně žáků přidává i další informace, které jsou zde obsaženy v teoretické části práce.

Vyučující vypráví dětem, že podobná hudba zněla v kostelích i v době života svatého Václava. Navrhne jim, že si na tu dobu mohou společně zahrát. S pomocí žáků zatáhne závěsy na oknech a rozsvítí svíce. Poprosí žáky, aby se seřadili ve třídě do dvojvstupu. Nakonec dodává informaci, že gregoriánský chorál by měl znít v rytmu tepu lidského srdce. Stejně rychle by měla probíhat i chůze při zpěvu. Žáci dostanou za úkol ve dvojstupu v určeném tempu obejít třídu a posadit se na svá místa. Kdo chce, v tichosti sedí a poslouchá.

Kdo má potřebu něco dělat, může zkusit nakreslit obrázek s tematikou svatého Václava.

Hodinu končí vyučující modlitbou, kde se obrací ke svatému Václavovi.

5.2.Mešní ordinarium a proprium – Leoš Janáček: Glagolská mše

Mešní ordinarium, potažmo i mešní proprium je jednou z forem duchovní/liturgické hudby, se kterou přijde do styku každý praktikující žák. Mnohdy však ordinarium spadá do automatických položek. Text každý z nás slyšel nesčetněkrát, společně s melodií je umí pomalu i pozpátku. Proto je vhodné si právě tyto automatické texty připomenout natolik, aby zase získaly svůj plný význam.

5.2.1. Ukázková hodina II.

Následující část obsahuje ukázkovou hodinu. Jako hudební část je použita Glagolská mše od Leoše Janáčka. Hodina může být použita ve výuce náboženství. Také v hodině Hudební výchovy u tématu počátky hudby, duchovní hudba a mešní ordinarium a proprium. Hodina také může být využita ve výuce Českého jazyka v kapitole o vývoji češtiny a nejstarších literárních památkách. Hodinu je možné použít i u žáků, kteří sami nejsou praktikujícími křesťany.

Věkové zařazení: 9. třída základní školy.

Téma hodiny: mešní ordinarium – automatické texty a jejich podoba napříč jazyky.

Cíl: žáci chápou význam textů jednotlivých částí mešního ordinária, dokážou se orientovat v latinských názvech a výrazech důležitých pro jednotlivé části, poznávají staroslověnskou podobu textů.

Pomůcky: pracovní listy s texty, flipchartová tabule, lístečky s pojmy, magnety, fixy na tabuli, počítač, reproduktory.

Přílohy:

[Příloha 1 - Pracovní list s texty ordinária](#)

Ukázky:

Ukázka 29 - Leoš Janáček: Glagolská mše (Sláva)

dostupné z:

<https://www.youtube.com/watch?v=IDL8XxF5C0c&list=PL19CFB8DF505BD92D&index=3>

[Cit. 27. 10. 2024]

Použité metody: práce s textem, čtení s porozuměním, poslech.

Průběh hodiny: výuku zahajuje vyučující vlastní modlitbou a společnými modlitbami Otče náš a Zdravas Maria. Žáci si usedají na svá místa.

Vyučující rozmístí za pomoci magnetů na tabuli lístečky s pojmy – latinské názvy jednotlivých částí mešního ordinária a mešní propria a jejich české překlady (Příloha 1). Prvním úkolem žáků je vytvořit z pojmů správné dvojice. Jakmile jsou žáci hotoví, společně s vyučujícím si výsledek své práce vyhodnotí. Následně vyučující rozdělí tabuli na dvě poloviny. Na jednu napíše mešní ordinárium, na druhou mešní proprium. Pomocí hledání kořene slova a jeho významu v případě mešního ordinária se snaží žáky navést na význam slova. Hledáním protikladu žákům vysvětluje pojem mešního propria. Nyní mají žáci za úkol před chvílí vytvořené dvojice přiřadit do správné poloviny tabule. Po dokončení práce si výsledek s vyučujícím zkontrolují.

Vyučující z tabule odděluje kolonku mešního propria a lístečky s názvy, které sem patří. Rozdává žákům pracovní list, kde se na jedné polovině objevuje český text jednotlivých částí ordinária a v druhé polovině latinské znění těchto textů. Žáci mají za úkol v rychlosti projít texty a vyhledat pojmy, u kterých si jsou na první pohled jisti latinským překladem (př. gloria = sláva). Po chvíli samostatné práce celá třída spolu s vyučujícím hodnotí své dosažené výsledky.

Na tuto aktivitu navazuje vyučující rozbořem českých textů. Žáci je nahlas předčítají. Společně si ujasňují, že chápou jejich význam a také jejich zařazení v průběhu bohoslužby.

Po této aktivitě vyučující požádá žáky, aby své pracovní listy otočili. Z druhé strany listu se nachází staroslověnský text, který pro svou kompozici použil Leoš Janáček. Vyučující žákům vysvětlí, o jaký text se jedná. Ve stručnosti přednese informace o vývoji liturgie u nás – latinská, staroslověnská od kdy a díky komu, řekne také pár slov o Leoši Janáčkovi a jeho kompozici. Žáci mají za úkol text pročíst a ve dvojici hledat podobná slova s textem českým.

Na závěr této aktivity vyučující pustí ukázkou Glagolské mše, část Gloria. Před koncem hodiny by měla následovat diskuze o tom, jak se žákům líbila zvolená ukáзка, jak na ně působila a zda jim přišel srozumitelnější staroslověnský či latinský text.

Vyučující zakončí hodinu krátkou modlitbou.

5.3. Záušní mše, rekviem – Wolfgang Amadeus Mozart: Requiem

Téma záušních mší a připomínek zesnulých připadá v emetickém cyklu na měsíc listopad. Je tak zvoleno z důvodu dvou velkých svátků, a to Památky zesnulých a Památky všech svatých. Do programu prvních stupňů základních škol, do školních družin či do školek ve velké míře vstupuje slavení Haloweenu, který je svými kostýmy, sladkostmi a tajemnem pro děti velmi lákavý.

Proto se jeví jako příhodné téma na období listopadu právě téma Památky všech zemřelých a s ní spojené téma smrti nejen v liturgii.

5.3.1. Ukázková hodina III.

Následující část obsahuje ukázkovou hodinu. Jako hudební část je použita nahrávka díla Requiem od Wolfganga Amadea Mozarta. Hodina může být použita i u žáků, kteří mají náboženství jen jako předmět ve škole a nejsou z praktikujícího prostředí.

Věkové zařazení: 4. – 5. třída základní školy.

Téma hodiny: Památka zesnulých – „dušičky“ a mše za zemřelé

Cíl: žáci umí vysvětlit zlidovělý pojem „dušičky“. S vyučujícím si přiblíží rozdíly mezi běžnou liturgií a liturgií za zemřelé. Žáci zformulují vlastní modlitbu za zemřelé.

Pomůcky: obrázky, papíry a psací potřeby, počítač, reproduktory.

Přílohy:

Příloha 2 - Obrázky dušičky versus Halloween

Ukázky:

Ukázka 30 - W. A. Mozart: Requiem (část Introitus a Requiem)

dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=Dp2SJN4UiE4&t=84s> [Cit. 28. 10.

2024]

Použité metody: práce s obrazovým materiálem, brainstorming, poslech, reflexe.

Průběh hodiny: výuku zahajuje vyučující vlastní modlitbou a společnými modlitbami Otče náš a Zdravas Maria. Žáci si usedají na svá místa.

Vyučující nastíní žákům úvodní aktivitu. Bude na stůl pokládat různé obrázky, které znázorňují blížící se svátek. Jakmile si žáci budou myslet, že znají správnou odpověď, napíší ji spolu se svým jménem vyučujícímu na papírek a ten mu podají. Vyučující začíná na stůl vyskládat obrázky s tematikou dušiček. V první řadě volí obrázky, které mohou být tematické jak pro dušičky, tak pro Halloween. I v případě, že všichni žáci svou odpověď odevzdají v průběhu, vyloží vyučující všechny přichystané obrázky.

V tuto chvíli vyučující rozvede s žáky diskuzi o tom, který ze svátků se jim líbí víc a který slaví raději. S největší pravděpodobností bude převládat obliba Halloweenu (kostýmy, marketing, obchodní strategie různých řetězců apod.).

Vyučující položí žákům otázku: „Proč tedy u nás slavíme dušičky? Co to znamená?“. Žáci přenáší své nápady, úvahy. Případně je k tomu vyučující vybízí. Myšlenky zapisuje na tabuli. ve chvíli, kdy již žádné nápady nepřichází, nechává chvíli prostor. Pokud už žáci všechny své myšlenky vyčerpali, je potřeba některé pojmy na tabuli spojit a pokusit se jim dát společný název. Takto si žáci s vyučujícím vydefinují význam a podstatu dušiček.

V tomto bodě se výuka stáčí směrem k bohoslužbě za zemřelé. Vyučující se žáků taktně ptá, zda již někdo z nich byl na pohřbu. V případě, že ano a jednalo se o blízkého člověka, je na místě vyjádřit lítost či soustrast. Vyučující začne žákům vysvětlovat rozdíl mezi běžnou bohoslužbou a bohoslužbou za zemřelé. Představuje změny například v ordináriu (chybí Gloria a Credo), vysvětluje podstatu modlitby za zemřelé.

Následuje příběh o W. A. Mozartovi a jeho Requiem. Vyučující žákům popisuje, jak si byl Mozart vědom své blížící se smrti, a tak si, přesto že na objednávku někoho jiného, napsal Requiem. V tuto chvíli pouští vyučující žákům hudební ukázkou. V čase poslechu mají žáci za úkol pokusit se formulovat vlastní modlitbu za zemřelé. Je jedno, zda zvolí obecnou rovinu či se chtějí pomodlit za někoho konkrétního.

Po skončení ukázky přichází reflexe hudebního díla. Sám vyučující říká, jak na něj skladba působí, co se mu při poslechu vybavuje. Žáci by se měli zapojit také.

Vyučující hodinu končí společnou modlitbou, kde každý, kdo chce, přednáší svoji modlitbu, kterou zformuloval v průběhu poslechu.

5.4. Adventní písně - Marta Kubišová, Bratři Ebenové: Adventní písně a koledy

Adventní doba může být pro děti velmi náročná. Po zhlédnutí v podstatě jakéhokoli televizního programu, po otevření internetového prohlížeče či aplikace se sociálními sítěmi, po procházce městem nebo po nákupu jakéhokoli zboží mohou mít děti pocit, že Vánoce začínají již v první půlce listopadu. Opravdu ze všech stran na ně působí vánoční výzdoba, třpyt, lesk a nejrůznější vánoční písně a koledy.

Naopak po návštěvě kostela mohou děti nabýt úplně opačných pocitů. Část mše svaté probíhá pouze za svitu svíček, což v kombinaci s obvyklým počasím této doby působí spíše jako tma. Nezpívá se radostné sláva ani aleluja. Kostel bývá bez větší výzdoby. Často se mluví o pústu, odpírání a odříkání si něčeho, co má člověk rád.

A v tomto všem může dojít k zapadnutí pravého významu jak doby adventní, tak následné doby vánoční. Následující hodina si dává za cíl ukázat dětem, že i advent může být radostně prožitým obdobím, s jinou hudbou, než jsou vánoční koledy.

5.4.1. Ukázková hodina IV.

Následující část obsahuje ukázkovou hodinu. Pro hodinu je použita hudba z alba Marta Kubišová, Bratři Ebenové: Adventní písně a koledy. Výuka je vytvořena pro žáky, kteří do náboženství chodí jako do zájmového kroužku a jsou všichni praktikujícími křesťany.

Věkové zařazení: 8. – 9. třída základní školy.

Téma hodiny: Advent nebo už Vánoce?

Cíl hodiny: žáci dokážou vysvětlit rozdíl mezi dobou adventní a dobou vánoční. Umí vlastními slovy říct příběh o navštívení panny Marie archandělem Gabrielem, její reakci na jeho zvěstování a následné návštěvě panny Marie u Alžběty. Žáci vědí, kde v Bibli si text o těchto událostech najít. Zamyslí se nad tím, jak je možné v dnešní době advent plně prožít.

Pomůcky: počítač/mobilní telefon s možností přehrávat hudbu, reproduktor, Bible, pracovní list s texty písní, tabule, fixy na tabuli.

Ukázky:

Ukázka 31 - Bratři Ebenové, Marta Kubišová: Adventní písně a koledy

dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=wksDGpoJwEU> [Cit. 27. 10. 2024]

Použité metody: poslech s porozuměním textu, čtení s porozuměním, porovnání psaného a zpívaného textu, diskuze, zamyšlení, vlastní reflexe.

Průběh výuky: výuku zahajuje vyučující zapálením svíce na adventním věnci, zhasnutím světel a vyzváním žáků k úvodní modlitbě. Jejího vedení se ujímá vyučující, dává prostor žákům. Společně se modlí modlitbu Otče náš a Zdrávas Maria.

Vyučující rozdá žákům dvě pomůcky k dnešní výuce. Bibli a pracovní list s texty písní, které se budou v hodině pouštět. Uvádí téma hodiny Advent nebo už Vánoce? Vysvětluje žákům, že si dnes osvěží právě to, co se děje v době adventní. Aby skrze vše vánoční, co na ně působí, nezapomněli, že advent je něco jiného než Vánoce. Aby si připomněli, co se v adventní době děje. A aby si sami zkusili navrhnout, jak by bylo příjemné, ale zároveň smysluplné adventní dobu strávit.

Vyučující dále uvádí, že všechny hudební ukázky, které v hodině zazní, jsou části z alba Adventní písně a koledy, které v roce 1990 nahrála do té doby režimem zakázaná Marta Kubišová spolu s Bratry Ebeny (Marek, David a Kryštof). Úryvky evangelií zhudebnil právě Marek Eben, jeho bratři se podíleli na interpretaci písní. Kromě nich se na nahrávce podíleli další muzikanti a také část scholy Gregoriana Pragensis.

Vyučující píše na tabuli zkratku *Lk 1, 26 – 33*. Požádá žáky, aby si podle zkratky vyhledali v Bibli text evangelia a aby se jeden z žáků ujal přečtení textu nahlas. Po dočtení oslovuje vyučující jednoho z žáků, aby text interpretoval vlastními slovy. Ptá se, zda je vše jasné a srozumitelné. Následně pouští ukázku v čase 00:00 – 02:23. Pokud by žáci špatně rozuměli zpívanému textu, mají k dispozici pracovní list s jeho přepisem.

Pro všechny další ukázky je odkaz, ze kterého je nahrávka dostupná, stejný. Proto bude dále uvedena jen minutáž.

Vyučující pokládá žákům otázku: „Víme, co bylo dál?“. Dává prostor pro odpověď. Zde může nastat více situací. Žáci vědí a jsou schopni pokračovat v ději dříve přečteného úryvku evangelia. Pro upřesnění vyučující žádá některého z žáků, aby přečetl další část, kterou

lze najít pod zkratkou *Lk 1, 39 – 45*. Žáci vědí a na základě předchozí části hodiny sami bez vyzvání začnou pokračovat ve čtení evangelia na místě, kde před tím skončili. Učitel tedy upřesní, že se budou bavit o úryvku *Lk 1, 39 – 45*. Žáci nevědí, nebo pouze velmi málo tuší. Proto je vyučující rovnou nasměruje na *Lk 1, 39 – 45*.

Po přečtení úryvku vyučující pouští nahrávku v čase 04:47 – 07:53. Vyučující oznámí, že tentokrát budou pokračovat dále v poslechu. Pouští ukázkou v čase 07:55 – 09:17. Hned na to píše na tabuli zkratku *Lk 1, 46 – 55*. Žáci si ji pro tentokrát mají v tichosti přečíst. Vyučující čeká, až všichni žáci dočtou zadaný úryvek evangelia. Pokládá otázku: „Jak rozumíte tomu, co proběhlo mezi Marií a Alžbětou? Co si myslíte o Mariině reakci? A víte, že se tato Mariina slova se stále v církvi používají?“

Následuje diskuze a zodpovězení otázek vyučujícího. Vyučující tuto diskuzi citlivě moderuje a usměrňuje. Postupně klade vhodně mířené dotazy tak, aby debatu mezi žáky posunul k následujícím otázkám: „Vnímáš okolo sebe v adventní době něco z předchozích událostí, o kterých jsme mluvili? Proč si myslíš, že advent ve své původní podstatě není pro lidi atraktivní a mají Vánoce už od půlky listopadu? Vnímáš sám pro sebe nějaký význam adventu? Co sami můžeme udělat pro to, abychom opravdu prožili advent?“

Tato témata budou zřejmě potřebovat nejvíce času. Úkolem vyučujícího je nyní dbát na to, aby se dostalo na každého. Aby si žáci vzájemně neskákali do řeči. A aby se dodržel stanovený čas výuku.

Když se vyučovací hodina chýlí ke konci, učitel debatu mezi žáky ukončí. Poděkuje jim za spolupráci. Popřeje pěkný týden. Požádá o vrácení Biblí a textů písní, ale to vše až po té, co si na závěr pustí poslední zamýšlenou část. Nahrávka v čase 11:38 – 15:22 a souběžný text evangelia *Lk 2, 4 – 14*.

5.5. Žalmy – Antonín Dvořák: Biblické písně

Kniha žalmů je součástí Starého zákona. Obecně si žáci myslí, že se jich Starý zákon až tak moc netýká. Kromě notoricky známých příběhů jde spíše mimo ně. A žalmy mají zaškatulkované jako něco mezi prvním a druhým čtením. Pokud ve škole či ve farnosti existuje mládežnická schůla, zřejmě ani její zpěváci si neuvědomují, kolik písní z textů žalmů vychází a jak moc nás žalmy obklopují.

5.5.1. Ukázková hodina IV.

Následující část obsahuje ukázkovou hodinu. Pro hodinu je použito dílo Antonína Dvořáka Biblické písně. Hodina je primárně určena pro žáky, kteří sami navštěvují bohoslužby a alespoň na nich přišli do styku se zpěvem žalmů.

Věkové zařazení: 6. - 7. třída základní školy.

Téma hodiny: I tohle je žalm? (Kdo zpívá, ten se modlí.)

Cíl hodiny: žáci si připomenou známé kytarové písně, umí hledat v Bibli podle zkratk, připomenou si texty nejznámějších žalmů, poznají některé fakty ze života Antonína Dvořáka, umí reflektovat poslouchanou hudbu.

Pomůcky: počítač/mobilní telefon s možností přehrávat hudbu, reproduktor, Bible, pracovní list s písničkami, kytara/klavír.

Přílohy:

[Příloha 3 - Pracovní list s písničkami ke společnému zpěvu](#)

Ukázky:

[Ukázka 32 - Antonín Dvořák: Biblická píseň č. 4 \(ve verzi pro tenor a orchestr\)](#)

dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=U0XcHOdL_7g [Cit. 30. 10. 2024]

[Ukázka 33 Koinonia č. 13 - Žalm 42](#)

dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=RUXdqeZdYO4> [Cit. 30. 10. 2024]

[Ukázka 34 - Koinonia č. 81 - Hospodin je můj pastýř](#)

dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=molPjiK498E> [Cit. 30. 10. 2024]

[Ukázka 35 - Koinonia č. 121 - Má síla](#)

dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=qNpDYkAKVjU> [Cit. 30. 10. 2024]

[Ukázka 36 - Koinonia č. 176 - Hospodin kraluje](#)

dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=VnSztKpFEII> [Cit. 30. 10. 2024]

[Ukázka 37 - Koinonia č. 186 - Dobrořeč, duše má](#)

dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=GC-6JEBQmqI> [Cit. 30. 10. 2024]

Použité metody: zpěv, vlastní interpretace notového materiálu, požití literárního díla, orientace ve zkratkách, diskuze, zamyšlení, vlastní reflexe.

Průběh výuky: výuku zahajuje vyučující. Rozdá žákům připravený list, na kterém se z obou stran nachází noty k písničkám ze zpěvníku *Koinonia*. Konkrétně jde o tyto písně. *Píseň číslo 1. - Žalm 42, píseň číslo 81. - Hospodin je můj pastýř, píseň číslo 121. - Má sílo, píseň číslo 176. - Hospodin kraluje a píseň číslo 186. - Dobrořeč, duše má.* Vyučující vyzve žáky, aby si místo společné modlitby tyto písně zazpívali. Pokud vyučující neovládá hru na nástroj, ani nemá ve třídě žáka, který by jej v této souvislosti mohl zastoupit, mohou si písně zazpívat společně s ukázkami. Zpěv vyučující zahájí znamením kříže.

Když se všechny písně dozpívají, zeptá se vyučující žáků, jestli vědí, co mají všechny tyto písničky společného. Dá chvíli prostor k odpovědím. Poté rozdá vyučující žákům Bible a na tabuli napíše následující zkratky: Ž 13, Ž 23, Ž 59, Ž 93, Ž 103. Žáci mají za úkol si dané zkratky vyhledat v Bibli a podle vyhledaného textu přiřadit zkratku jedné z písniček na pracovním listě.

Jakmile žáci práci dokončí, všichni společně si své výsledky zkontrolují. Vyučující se žáků ptá, zda před tím věděli, že texty, které zpívají, jsou texty žalmů. Následně vyučující ve zkratce vysvětlí, co je to žalm, kdo jich napsal nejvíce, kde jej v Bibli najdeme a jak se používají v liturgii.

Následuje krátké vyprávění o Antonínu Dvořákovi. Kdo to byl, co dělal a jak se dostal do Ameriky. V tomto bodě pokládá vyučujícím otázku: „Jak si myslíte, že se Antonín Dvořák mohl cítit, když byl v cizí zemi, kde se mluvilo cizím jazykem, byl daleko od rodiny?“ Žáci dostanou chvíli prostor, aby nad touto otázkou popřemýšleli. Vyučující žákům řekne, že tento svůj stesk a smutek po domově a rodině vložil Antonín Dvořák do jednoho svého díla, kterým jsou Biblické písně. Požádá žáky, aby pozorně poslouchali text ukázky, kterou pustí a popřemýšleli, zda tento text již dnes neslyšeli. Následuje hudební ukázka.

Po skončení ukázky učitel spolu s žáky porovnává interpretaci žalmu 23 v podání Antonína Dvořáka s písní číslo 81, kterou na úvod hodiny zpívali. Žáci sdělují své dojmy, hledají rozdíly.

Hodina končí rekapitulací probrané látky a modlitbou. V příznivém čase je možné zopakovat některou z písní z úvodu hodiny.

5.6. Stabat mater – Giovanni Battista Pergolesi: Stabat Mater

Následující část obsahuje ukázkovou hodinu. Pro hodinu je použito dílo G. B. Pergolesiho

Stabat mater. Hodina může být použita jak pro výuku náboženství ve škole, kde nejsou všichni žáci z praktikujícího prostředí, tak pro žáky při výuce náboženství v rámci farního prostředí.

5.6.1. Ukázková hodina V.

Věkové zařazení: 8. – 9. třída základní školy (případně studenti střední školy).

Téma hodiny: utrpení z pohledu druhého člověka.

Cíl hodiny: žáci si zopakují průběh velikonočního utrpení Ježíše Krista. Podívají se na něj z pohledu jeho nejbližšího člověka – jeho matky Marie. Zamyslí se nad tím, jak vnímají a reagují na utrpení lidí ve svém okolí,

Pomůcky: počítač/mobilní telefon s možností přehrávat hudbu, reproduktor, pracovní list s textem, kartičky s obrázky a texty, tabule a fixy

Přílohy:

[Příloha 4 – Pracovní list s textem sekvence Stabat mater](#)

Ukázky:

[Ukázka 38 – G. B. Pergolesi – Stabat mater – část O quam tristis](#)

dostupné z <https://www.youtube.com/watch?v=AxQiwUbizus> [Cit. 22. 3. 2025]

Použité metody: brainstorming, diskuze, práce s textem, vlastní reflexe.

Průběh výuky: výuku zahajuje vyučující krátkou vstupní modlitbou.

Po skončení modlitby vyučující žáky požádá, zda by si mohli společně sepsat posloupnost událostí Svatého týdne. Na tabuli napíše čtyři sloupečky s názvy dnů čtvrtků – neděle a žáci do příslušných sloupečků zapisují vše, co je k danému dni napadá. Po chvíli vyučující sepisování nápadů ukončí a společně s žáky prochází jednotlivé sloupečky. Dávají dohromady události každého konkrétního dne, zaměřují se na význam vypsaných slov.

Po projití celého příběhu se vyučující vrací k události Velkého pátku. Pokládá žákům otázku: Co Ježíš v tento den asi prožíval? Probíhá diskuze mezi žáky, kterou vyučující moderuje. Následně pokládá jinou otázku: „Co asi prožívala Ježíšova matka Maria?“ Opět nechává prostor k vyjádření myšlenek.

Následuje krátký výklad o sekvenci Stabat mater. Hlavně z hlediska významu textu. Pro názornost je jako pomůcka použit pracovní list s textem. Vyučující dále krátce poví o životě a díle hudebního skladatele Giovanni Battista Pergolesiho. Zaměří se především na vznik díla Stabat mater. Po té žákům pustí ukázkou části *O quam tristis et afflicta fuit illa Benedikta Mater unigeniti* - Ó, jak smutná, otřesená, byla ona požehnaná Matka syna Božího. Žáci mají v tuto chvíli za úkol poslouchat ukázkou a pročítat si text sekvence. Po skončení ukázkou se vyučující ptá na reflexi ukázkou, zda se žákům líbila a jak na ně působila.

Další otázka, kterou vyučující žákům pokládá je na téma utrpení v mém okolí: „Znáš někoho, kdo si prochází nějakým utrpením? Jak se k utrpení druhých stavíš? Víš, jak se v takových chvílích chovat?“

Vyučující společně s žáky přemýšlí nad položenými otázkami. Vyučující se snaží vytvořit prostor pro nenásilné sdílení zkušeností. Diskuzi moderuje citlivě a dobře mířenými otázkami. Vzhledem k tomu, že se jedná o citlivé téma, nikoho z žáků nenutí k odpovídání a zapojení se do diskuze.

Na závěr hodiny probíhá společná modlitba. Žáci se mohou zapojit a přednést modlitbu za někoho ve svém blízkém či dalekém okolí, kdo prožívá různé životní těžkosti.

Závěr

I když si to mnohdy neuvědomujeme, hudba nás obklopuje téměř na každém kroku. A praktikující křesťané přicházejí do styku s hudbou o to víc, protože je nedílnou součástí každé liturgie.

Přesto se potenciál klasické hudby ve výuce využívá velmi málo. Hudba z pravidla zůstává pouze součástí předmětu hudební výchovy a dál se již nepoužívá. Přitom má velký potenciál k tomu prohloubit znalosti žáků i v jiných oborech.

Jedním z nich je výuka náboženství. A to právě z důvodu, který již byl zmíněn. Hudba je nedílnou součástí každé liturgie. Navíc v celých dějinách hudby je jen velmi malé množství skladatelů, kteří se nevěnovali kompozici duchovní hudby (jedním z nich byl například Richard Wagner). V případě duchovní hudby čistě instrumentální dostává posluchač možnost rozjímání nad daným tématem. V oblasti duchovní hudby vokální nebo vokální s instrumentálním doprovodem sice hudba hraje velkou roli, ale jejím hlavním posláním je být nositelkou slova. Předat tedy posluchačům svůj textový obsah, své sdělení. Může být tedy nápomocná k novému hlubšímu prožití všech tajemství, která v sobě křesťanská víra ukrývá. Poslechem nebo interpretací hudby se otvírá prostor pro nový vztah, pro doslovný Boží dotek skrze umění.

Za tímto účelem vznikla tato práce. Měla by vybídnout jiné učitele náboženství k zapojení klasické hudby do výuky. Nabízí také prostor pro mezioborová spojení. A to hlavně s výukou českého jazyka. Práce by měla dát drobný návod, jak hudbu do výuky zapojit a také povzbudit vyučující v tom, aby se nebáli a k hudebním ukázkám přistupovali častěji.

Seznam použitých zdrojů

POLEDŇÁK, Ivan. *Hudba jako problém estetiky*. Praha: Karolinum, 2006. ISBN 80-246-1215-1

CIKRLE, Karel a SEHNAL, Jiří. *Příručka pro varhaníky*. Rosice: Gloria, 1999. ISBN 80-86200-13-2

ČESKÁ BISKUPSKÁ KONFERENCE, *Směrnice čbk pro používání liturgické hudby při bohoslužbách, zvláště ve vztahu k mládeži*, Praha, 2015

ADAMOVÁ, Lenka; DUDÁK, Vladislav a VENTURA, Václav. *Základy filosofie, etiky: základy společenských věd : pro střední školy*. 3., upr. vyd. Praha: Fortuna, 2001. ISBN 80-7168-772-3

ŠAFAŘÍK, Jiří. *Dějiny hudby. I. díl, Od počátků hudby do konce 18. století*. V Praze: Votobia Praha, 2002. ISBN 80-7220-126-3

ZENKL, Luděk. *ABC hudebních forem*. 4. vyd., (V Editio Bärenreiter Praha vyd. 1.). Praha: Editio Bärenreiter Praha, 2006. ISBN 80-86385-33-7

VENHODA, Miroslav. *Úvod do studia gregoriánského chorálu. Příručky studia chrámové hudby*. Praha: Vyšehrad, 1946

České Radio. "Svatováclavský chorál se mohl stát i hymnou. Jeho kořeny zřejmě sahají až do 12. století." Český rozhlas, 28. října 2024. <https://cesky.radio.cz/svatovaclavsky-choral-se-mohl-stat-i-hymnou-jeho-koreny-zrejme-sahaji-az-do-12-8762670>

OBRAZOVÁ, Pavla a VLK, Jan. *Svatý kníže Václav: Maior Gloria. Historická paměť Medailóny*. Praha: Paseka, 1994. ISBN 80-85192-94-2

FUKAČ, Jiří, Jiří VYSLOUŽIL a Petr MACEK. *Slovník české hudební kultury*. 1. vyd. Praha: Editio Supraphon, 1997, 1035 s. ISBN 80-7058-462-9

JIRÁK, Karel Boleslav. *Nauka o hudebních formách*. 6.přepřac. vyd., V Pantonu 1. Praha: Panton, 1985

FIALA, František; FIALA, Petr; FIALA, Petr a FIALA, Petr, ŠMÍD, Ondřej (ed.). *Fialová edice*. Praha: Psalterium, 2021. ISBN 979-0-9004044-6-6

MACEK, Petr. *Musicologica brunensia: Stanislavu Tesařovi k 70. narozeninám. Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity. Řada hudebněvědná (H) = Series musicologica*. Brno: Masarykova univerzita, 2010. ISBN 978-80-210-5303-8

CINEK, František. *Mše svatá v bohoslužebném řádu církevního roku: [výklad misálu ...]. IV. díl, Část II, Mešní kalendář svatých. Zvláštní mše sv. pro svátky svatých*. Multipart monograph. V Olomouci: Lidové knihkupectví, 1935

REITTEREROVÁ, Vlasta a Hubert REITTERER. Wolfgang Amadeus Mozart 1 [online]. 2006, (1) [cit. 2016-05-09]. Dostupné z: <http://www.casopisharmonie.cz/rozhovory/wolfgang-amadeus-mozart1.html>

Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih) : český ekumenický překlad. 19., (10. opr.) vyd. Praha: Česká biblická společnost, 2013. ISBN 978-80-87287-66-8

OLEJNÍK, Josef. *Žaltář. I., Responzoriální žalmy pro neděle, svátky, obřady a všední dny adventní, vánoční, postní a velikonoční*. Olomouc: Arcibiskupství olomoucké, 2021. ISBN 979-0-66063-150-8

Koinonia. Zpěvník. 8. vydání. Edited by Filip Němec. Olomouc: Arcibiskupství Olomouc, 2016.

ŠUPKA, Ondřej. *Biblické písně*. In: Antonín Dvořák [online]. [cit. 2025]. Dostupné z: <https://www.antonin-dvorak.cz/dilo/biblicke-pisn%C4%9B/>

ŠUPKA, Ondřej. *Životopis*. Antonín Dvořák [online]. [cit. 2025]. Dostupné z: <https://www.antonin-dvorak.cz/zivot/zivotopis/>

HEIGHES, Simon. Pergolesi, Giovanni Battista Neapolitan man of mystery. Online. *Classical Music brought to you by BBC music magazine*. Dostupné z: <https://www.classical-music.com/features/composers/giovanni-battista-pergolesi>. [cit. 2025-03-22].

ŠUPKA, Ondřej. *Stabat mater*. Antonín Dvořák [online]. [cit. 2025]. Dostupné z: <https://www.antonin-dvorak.cz/dilo/stabat-mater-text/>

Seznam obrázků

Obrázek 1 - Ukázka neumatické notace	19
Obrázek 2 - Ukázka chorální notace s vyznačenou linkou C	20
Obrázek 3 - Mensurální notace zapsaná počítačem	20
Obrázek 4 - M. Duruflé: Ubi caritas - notový zápis se záznamem chorálu	21
Obrázek 5 - Notový záznam renesanční podoby chorálu Náš milý svatý Václave	23
Obrázek 6 - Současný záznam chorálu Svatý Václave z Kancionálu	23
Obrázek 7 - Záznam ordinária P. Ebena (504) s rozdělením veršů mezi jednotlivé skupiny	25
Obrázek 8 - Překlad textu sekvence Dies irae (Cinek, 1935)	27
Obrázek 9 - Záznam písně Hospodine, pomiluj ny	30
Obrázek 10 - Píseň podle Jistebnického kancionálu v současném Kancionálu	30
Obrázek 11 - Porovnání textů písní pro dvě rozdílné části doby adventní	32
Obrázek 12 - Záznam chorální podoby antifony Rorate coeli	33
Obrázek 13 - Josef Olejník: Žalm 23	35
Obrázek 14 - Koinonia: píseň 81 - žalm 23	36
Obrázek 15- Dvořákovy Biblické písně s odkazem na žalmy	37
Obrázek 16 Notový záznam začátku Biblické písně č. 4 podle žalmu 23 v originální podobě pro alt a klavír	38

Seznam ukázek

Ukázka 1 Seikilova píseň	9
Ukázka 2 Dřevo sě listem odívá	10
Ukázka 3 Orlando di Laso: Echo	10
Ukázka 4 J. S. Bach: Magnificat – Suscepit Israel	11
Ukázka 5 W. A. Mozart: Ave verum corpus	11
Ukázka 6 Antonín Dvořák: Requiem	12
Ukázka 7 Kunst Nystedt: O crux	13
Ukázka 8 Da Pacem Domine - ukázka chorálu z obrázku 3	20
Ukázka 9 - The Beatles: Norwegain wood	21
Ukázka 10 - M. Duruflé: Ubi caritas	21
Ukázka 11 - chorál Náš milý svatý Václave v renesanční podobě	23
Ukázka 12 - chorál Svatý Václave v současné podobě	23
Ukázka 13 - Dies irae v chorální verzi	27
Ukázka 14 - Hospodine, pomiluj ny	30
Ukázka 15 - Jezu Kriste, šedry kněže	30
Ukázka 16 - Aj, slyšte z nenadání	32
Ukázka 17 - Rorate ceoli uvedené v obrázku 12	33
Ukázka 18 Josef Olejník: Žalm 23	35
Ukázka 19 Hospodin je můj pastýř (Koinonia 81)	36
Ukázka 20- Oboroh: Hospodine, Pane náš	36
Ukázka 21 - Traband: Mluv se mnou miláčku	36
Ukázka 22 Antonín Dvořák: Biblická píseň č. 4 (verze pro alt a orchestr)	38
Ukázka 23 – Antonín Dvořák: Stabat mater	41
Ukázka 24 – G. B. Pergolesi – Stabat Mater	42
Ukázka 25 – Svatý Václave (chorální gotická verze)	47
Ukázka 26 - Náš milý svatý Václave (renesanční verze)	47
Ukázka 27 - Svatý Václave v současné podobě	48
Ukázka 28 - Výběr z gregoriánského chorálu	48
Ukázka 29 - Leoš Janáček: Glagolská mše (Sláva)	50
Ukázka 30 - W. A. Mozart: Requiem (část Introitus a Requiem)	51
Ukázka 31 - Bratři Ebenové, Marta Kubišová: Adventní písně a koledy	54
Ukázka 32 - Antonín Dvořák: Biblická píseň č. 4 (ve verzi pro tenor a orchestr)	56
Ukázka 33 Koinonia č. 13 - Žalm 42	56
Ukázka 34 - Koinonia č. 81 - Hospodin je můj pastýř	56
Ukázka 35 - Koinonia č. 121 - Má sílo	56
Ukázka 36 - Koinonia č. 176 - Hospodin kraluje	56
Ukázka 37 - Koinonia č. 186 - Dobrořeč, duše má	56
Ukázka 38 – G. B. Pergolesi – Stabat mater – část O quam tristis	58

Seznam příloh

Příloha 1 - Pracovní list s texty ordinária	49
Příloha 2 - Obrázky dušičky versus Halloween	51
Příloha 4 - Pracovní list s písničkami ke společnému zpěvu	56
Příloha 5 – Pracovní list s textem sekvence Stabat mater	58

Příloha č. 1 – Pracovní list s texty ordinária

Kyrie, eleison, kyrie eleison, Christe, eleison, Christe eleison, kyrie eleison, kyrie eleison.

Pane smiluj se, Pane smiluj se, Kriste smiluj se, Kriste smiluj se, Pane smiluj se, Pane smiluj se.

Gloria in excelsis Deo et in terra pax hominibus bonae voluntatis. Laudamus te, benedicimus te, adoramus te, glorificamus te, gratias agimus tibi propter magnam gloriam tuam, Domine Deus, Rex caelestis, Deus Pater omnipotens. Domine Fili unigenite, Jesu Christe, Domine Deus, Agnus Dei, Filius Patris; qui tollis peccata mundi, miserere nobis; qui tollis peccata mundi, suscipe deprecationem nostram, qui sedes ad dexteram Patris, miserere nobis. Quoniam tu solus Sanctus, tu solus Dominus, tu solus Altissimus, Jesu Christe, cum sancto Spiritu in gloria Dei Patris. Amen.

Sláva na výsostech Bohu a na zemi pokoj lidem dobré vůle. Chválíme tě. Velebíme tě. Klaníme se ti. Oslavujeme tě. Vzdáváme ti díky pro tvou velikou slávu. Pane a Bože, nebeský králi, Bože, Otče všemohoucí. Pane, jedno rozený Synu, Ježíši Kriste, Pane a Bože, Beránku Boží, Synu Otce. Ty, který snímáš hříchy světa, smiluj se nad námi; ty, který snímáš hříchy světa, přijmi naše prosby. Ty, který sedíš po pravici Otce,

smiluj se nad námi. Neboť ty jediný jsi Svatý, ty jediný jsi Pán, ty jediný jsi Svrchovaný, Ježíši Kriste, se svatým Duchem ve slávě Boha Otce. Amen.

Credo in unum Deum, Patrem omnipotentem, factorem caeli et terrae, visibilium omnium et invisibilium. Et in unum Dominum Jesum Christum, Filium Dei unigenitum, et ex Patre natum ante omnia saecula. Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero, genitum, non factum, consubstantialem Patri: per quem omnia facta sunt. Qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit de caelis. Et incarnatus est de Spiritu Sancto ex Maria Virgine, et homo factus est. Crucifixus etiam pro nobis sub Pontio Pilato; passus et sepultus est, et resurrexit tertia die secundum Scripturas, et ascendit in caelum, sedet ad dexteram Patris. Et iterum venturus est cum gloria iudicare vivos et mortuos, cuius regni non erit finis. Et in Spiritum Sanctum, Dominum et vivificantem: qui ex Patre Filioque procedit. Qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur: qui locutus est per prophetas. Et unam sanctam, catholicam et apostolicam Ecclesiam. Confiteor unum baptisma in remissionem peccatorum. Et exspecto resurrectionem mortuorum, et vitam venturi saeculi. Amen.

Věřím v jednoho Boha, Otce všemohoucího, Stvořitele nebe i země, všeho viditelného i neviditelného. Věřím v jednoho Pána Ježíše

Krista, jednorozeného Syna Božího, který se zrodil z Otce přede všemi věky: Bůh z Boha, Světlo ze Světla, pravý Bůh z pravého Boha, zrozený, nestvořený, jedné podstaty s Otcem: skrze něho všechno je stvořeno. On pro nás lidi a pro naši spásu sestoupil z nebe. Skrze Ducha svatého přijal tělo z Marie Panny a stal se člověkem. Byl za nás ukřižován, za dnů Poncia Piláta byl umučen a pohřben. Třetího dne vstal z mrtvých podle Písma. Vstoupil do nebe, sedí po pravici Otce. A znovu přijde ve slávě soudit živé i mrtvé a jeho království bude bez konce. Věřím v Ducha svatého, Pána a dárce života, který z Otce i Syna vychází, s Otcem i Synem je zároveň uctíván a oslavován a mluvil ústy proroků. Věřím v jednu, svatou, všeobecnou, apoštolskou církev. Vyznávám jeden křest na odpuštění hříchů. Očekávám vzkříšení mrtvých a život budoucího věku. Amen.

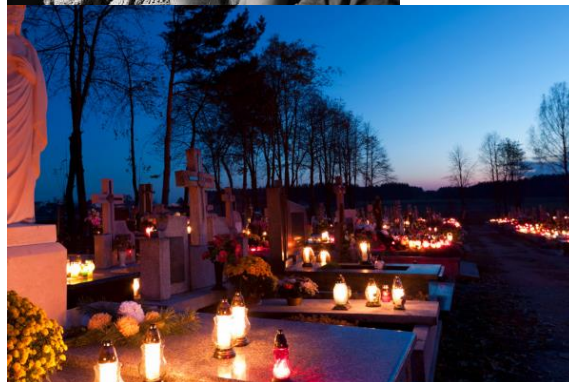
Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus Sabaoth. Pleni sunt caeli et terra gloria tua. Hosanna in excelsis. Benedictus qui venit in nomine Domini. Hosanna in excelsis.

Svatý, Svatý, Svatý, Pán, Bůh zástupů. Nebe i země jsou plny tvé slávy. Hosana na výsostech. Požehnaný, jenž přichází ve jménu Páně. Hosana na výsostech.

Agnus Dei, qui tollis peccata mundi, miserere nobis.

Beránku Boží, který snímáš hříchy světa, smiluj se nad námi.

Příloha 2 – Dušičky x Haloween

Příloha 3 – Písničky ke společnému zpěvu

13. Žalm 42

1. Ja-ko laň dych-tí po byst-ré vo-dě, du-še má tou-ží
po To-bě, Bo-že. Sl-zy jsou chléb můj v no-ci i ve dne,
kde-pak je Bůh tvůj, kde-kdo se ptá mne. **R:** Po Bo-hu žíz-ním,
po Bo-hu ži-vém, po Bo-hu žíz-ní du-še má.
Po Bo-hu žíz-ním, po Bo-hu ži-vém, po Bo-hu žíz-ní du-še má.

2. Vylévám duši, prázdná je ve mně,
v srdci to buší, navrať se ke mně!
Jsou chvíle bolesti, přijde i tíseň,
Ty však mé úzkosti proměníš v píseň.

3. Propastná tůně po vodě volá,
modliteb vůně šíří se zdola.
Modlím se k Bohu života mého,
dělám, co mohu, vždyť žiji z něho.

81. Hospodin je můj Pastýř

Ho-spo-din je můj Pa-stýř, nic ne-po-strá-dám.
Má du-še Pá-na ve-le-bí. Má du-še
Pá-na ve-le-bí, můj Bůh je spá-sa-má.

121. Má sílo (Ž 59)

Jiří Černý

1) D A D

Má sí - lo, k To-bě vzhlí - žím, má sí - lo, To-bě zpí -

A Hmi A D G A 2) D

vám, ne - boť Ty, Bo - že, jsi ú - to - či - ště mé. Pa - ne

A D A Hmi A D G A

můj, lás - ko má, Ty, Bo - že, jsi ú - to - či - ště mé.

176. Hospodin kraluje

Jiřina Markovová

$\text{♩} = 66$ G Emi C D G

Ho-spo-din kra-lu - je! O-děl se dů-stoj-nos - tí. O-děl se

Emi C D G Emi C

Ho-spo-din, mo-cí se o-pá-sal. Pev-ně je za-lo-žen svět, nic jím

D G Emi C D

ne-o-tře-se. Tvůj trůn pev-ně sto-jí o-de-dáv-na. Ty jsi od věč-nos - ti.

G Emi C D

Zve-da-jí ře-ky, Ho-spo-di-ne, zve-da-jí ře-ky svůj hlas, zve-dám i

G Emi C 1. D 2. D

já, Ho-spo-di-ne, zve-dám i já svůj hlas. Zve-da-jí hlas.

186. Dobrořeč, duše má

Daniel Kyzlink

The musical score is written for a single melodic line in treble clef, key of D major (indicated by two sharps), and common time (C). The tempo is marked as quarter note = 108. The score consists of five staves of music. Chord symbols (G, C, D) are placed above the staff to indicate harmonic accompaniment. The lyrics are written below the staff, aligned with the notes. The first staff begins with a first ending bracket labeled '1. G'. The second staff has a second ending bracket labeled '2. G'. The piece concludes with a double bar line.

♩ = 108

G C D 1. G

Do-bro-řeč, du-še má, Ho-spo-di-nu, a ce-lé ni-tro mé, je-ho

C D 2. G C D

sva-té - mu jmé - nu. ni-tro mé, je-ho sva-té-mu jmé-nu.

G C D G

A ne-za-po-mí - nej na žád-né je-ho do-bro-di-ní. On ti všech-ny tvé

C D G C

ne-pra-vo-sti pro-mí - jí, ze všech ne-mo - cí u-zdra-vu-je tě-lo tvé,

D G C D

te-be ko-ru-nu-je svou mi-lo-stí a sli-to-vá-ním.

Příloha č – texty Stabat mater

Stabat Mater dolorosa
iuxta crucem lacrimoso
dum pendebat Filius.
Cuius animam gementem
contristatam et dolentem
pertransivit gladius.
O quam tristis et afflicta
fuit illa Benedikta
Mater unigeniti.
Quae moerebat et dolebat
pia Mater, cum videbat
Nati poenas inclyti.
Quis est homo, qui non fleret
Christi Matrem si videret
in tanto supplicio?
Quis non posset contristari
Christi Matrem contemplari
dolentem cum Filio?
Pro peccatis suae genus
vidit Iesum in tormentis
et flagellis subditum.
Vidit suum dulcem Natum
moriendo, desolatum
dum emissit spiritum.
Eia Mater, fons amoris
me sentire vim Doloros
fac, ut tecum lugeam.
Fac, ut ardeat cor neum
in amando Christum Deum
ut sibi complaceam.
Sancta Mater, istud agas
Crucifixi fige plagas

Vedle kříže matka stála,
hořké slzy prolévala,
neboť na něm visel syn.
Její duši zarmoucenou,
nářku plnou, utrápenou,
pronikl meč bolesti.
Ó, jak smutná, otřesená,
byla ona požehnaná
Matka syna Božího.
Co cítila, jak trpěla
Svatá matka, když viděla
rány syna slavného.
Kde je člověk, jenž zadrží
pláč, když vidí matku Boží
v takovém ponížení?
Kdo nechápe její smutek,
necítí, co matka Krista
trpí spolu se synem?
Hle, pro hříchy lidstva všeho
vidí v mukách syna svého,
jak je krutě bičován.
Vidí svoje drahé dítě
v umírání opuštěné,
když vydechne naposled.
Ejhle matko, lásky zdroji
dej mi cítit bolest svoji,
dej mi s tebou prožít žal.
Dej, ať srdce moje hoří
láskou ke Kristu a k Bohu,
abych se mu podobal.
Svatá matko, rány svého
Syna ukřižovaného

cordi meo valide.
Tui Nati vulnerati
tam dignati pro me pati
poenas mecum divide.
Fac me vere tecum flere
Crucifixo condolere
donec ego vixero.
Iuxta crucem tecum stare
te libenter sociare
in planctu desidero.
Virgo virginum praeclara
mihi iam non sis amara
fac me tecum plangere.
Fac, ut portem Christi mortem
passionis fac consortem
et plagas recolare.
Fac me plagis vulnerari
Cruce hac inebriari
ob amorem Filii.
Inflammatum et accensum
per te, Virgo, sum defensum
in die iudicii.
Fac me Cruce custodiri
morte Christi praemuniri
confoveri gratia.
Quando corpus morietur
fac, ut animae donetur
Paradisi gloria. Amen.

pevně vbij do srdce mého.
Tvého syna zraněného,
i pro mě umučeného
rány se mnou rozděluj.
Dej mi s tebou zaplakat,
s ukřižovaným bolest znát,
dokud tady budu žít.
Vedle kříže s tebou stát,
k tvému nářku se přidat,
po tom toužím nejvíce.
Panno panen přeslavná,
buď mi vždy nakloněna,
nech mě s tebou naříkat.
Dej, ať s tebou smrt Kristovu
znovu na sobě nést mohu,
rány jeho prožívat.
Bolest jeho, utrpení,
dej i křížem opojení,
až do krve zraněn být.
Plameny týrán a ohněm
tebou Panno, ať jsem chráněn
v onen hrozný soudu den.
Kéž jsem vždy ochráněn křížem,
jak hradbou obklopen Kristem
a podpírán milostí.
Po smrti pak mého těla
dopřej, aby duše směla
vejít v ráje království. Amen.